

RAHVUSI KUJUTAVAD STEREOTÜÜBID EESTI ONLINE MEEDIAS AASTAL 2014

Meediamonitooringu aruanne

Raivo Vetik
TLÜ võrdleva poliitika professor

KULTUURIMINISTEERIUM

SISUKORD

Monitooringu eesmärk.....	2
1. Teoreetiline raamistik.....	3
2. Metodoloogia	8
3. Peamised tulemused	11
3.1. Tulemused üldvalimi lõikes	11
3.2. Tulemused autorite keelekogukonna lõikes	19
3.3. Olulisemad tulemused autorite erakonna lõikes.....	25
Kokkuvõte ja soovitused	30
Viited	34

MONITOORINGU EESMÄRK

Rahvussuhete meediakajastus on üks osa laiemast küsimuste ringist, mida võib tähistada sõnapaariga 'ühiskonna sidusus'. Globaliseerivas maailmas, kus inimesed on üha mobiilsemad, muutub ühiskonna sidusus paratamatult üha raskemini saavutatavaks. Meedial on ühiskonna sidususe edendamisel oluline roll, sest inimesed mõtestavad tegelikkust (kaasa arvatud rahvussuhteid) üha enam selle kaudu, kuidas seda internetis esitatakse. Võib öelda, et arenenud riikide kultuur ongi üha enam meediakultuur ja internetikultuur. Samas on uudisväärtust tähtsustavate meediakanalite huviks sageli pigem rahvuslike stereotüüpide esiletoomine ja rõhutamine, mis aga mõjub ühiskonna sidususele ja stabiilsusele pärssivalt.

Käesoleva meediamonitooringu eesmärgiks on ühelt poolt kaardistada ja teiselt poolt analüüsida erinevaid rahvusi kujutavaid stereotüüpe Eesti peavoolu online meedias (AS Ekspress Grupp ja Eesti Meedia Grupp peamised online kanalid) aastal 2014. Läbiviidud analüüsi sisuks on mitte lihtsalt online meedias esinevate rahvuslike stereotüüpide kirjeldamine ja selle põhjal üldistuste tegemine, vaid ka nende taastootmise sotsiaalsete ja poliitiliste mehhanismide avamine. See eeldas spetsiifilise meediamonitooringu meetodika väljatöötamist, mis võimaldaks analüüsida sotsiaalseid ja poliitilisi protsesse, mille raames rahvuslike stereotüüpe taastoodetakse. Sellise meetodika väljatöötamisel antud monitooringus eeldatakse, et rahvuslikud stereotüübid ei tulene mitte niivõrd neid kandvate indiviidide sisemaailmast (mis on psühholoogiline nähtus), kui niivõrd ühiskondlikest suhetest (st. on sotsiaalne nähtus). Seega, stereotüübid täidavad teatud sotsiaalseid ja poliitilisi funktsioone, neid ei saa käsitleda lihtsalt normist kõrvalekaladena, mille ainus vasturohi on parem teavitustöö.

Antud monitooringut rahastas EV Kultuuriministeerium. Projekti raames läbiviidud rahvuslike stereotüüpide kaardistamine ja analüüs põhinevad nimetatud teoreetilistest eeldustest lähtuval meetodikal. Selle raames loodud kodeerimisüksusi on põhimõtteliselt võimalik kasutada ka edaspidistes lõimumise teemaga seotud uuringutes, kui huviks on mitte lihtsalt rahvuslike stereotüüpide fikseerimine, vaid nende aluseks olevate protsesside sotsiaalse ja poliitilise loogika avamine. Nimetatud loogika väljendusvormid võivad erinevates kontekstides ja perioodidel olla küll mõnevõrra erinevad, kuid sisu (meediarepresentatsioonide sotsiaalsed funktsioonid) jääb suures plaanis samaks. Öeldust tuleneb, et online meedia vahendusel toimuvate sotsiaalsete protsesside loogika avamine ja nende väljendusvormide mõtestamine võiks muutuda oluliseks sisendiks ka poliitika kujundajatele sallivusega seotud lõimumisalase tegevuse efektiivsuse suurendamiseks.

1. TEOREETILINE RAAMISTIK

Antud meediamonitooringu uurimisinstrumendi kujundamisel lähtuti ühelt poolt senistest peavoolu uuringutest rahvussuhete ja rahvustevaheliste stereotüüpide valdkonnas, kuid teiselt poolt viidi sisse ka teoreetiline uuendus, mis lähtub sotsiaalsete nähtuste mõtestamisel väljateoreetilisest mõisteteraamistikust (vt. Bourdieu 1990, Wildavsky 1987 jt) ning kasutab teoreetiliste mõistete ja ideede operatsionaliseerimisel narratiivse skeemi ideed (vt. Sarbin 1986). Väljateooria kujutab endast relatsioonilisel paradigmat põhinevat uurimisstrateegiat, mis omandab tänapäeva sotsiaalteadustes üha kesksema positsiooni (Emirbayern 1996), sest annab seniste lähenemistega võrreldes kontekstuaalselt põhistatumat informatsiooni sotsiaalsete protsesside toimeloojika kohta. Narratiivse skeemi idee peamine väärtus antud projekti raames seisneb selles, et see annab võimaluse ühendada ühe andmebaasi raames kvantitatiivne ja kvalitatiivne metodoloogia, kuivõrd selle idee alusel loodud andmestik võimaldab ühelt poolt statistilist analüüsi, kuid teiselt poolt on sellesse sisse kodeeritud ka sotsiaalsete suhete ja protsesside põhilised sisuelemendid, mille analüüs muudab kvantitatiivse andmestiku oluliselt kontekstuaalsemaks ja seega ka kõnekamaks.

Peavoolu lähenemine

Senised peavoolu uuringud näitavad, et rahvustega seotud stereotüüpide aluseks on sageli oma-võõra vastandamine rahvustevahelistes suhetes. See kujutab endast sotsiaalse informatsiooni töötlemise spetsiifilist vormi, olles sotsiaal-psühholoogiliseks eelduseks enamuse ja vähemuse suhete potentsiaalsele konfliktusele. Üheks taoliste konfliktide tekkimise allikaks on süstemaatiline grupisiseste sarnasuste ja gruppidevaheliste erinevuste ületähtsustamine, mille taastootmisel mängib üha olulisemat rolli ka online meedia. Näiteks toovad uuringud esile, et isegi kui gruppide erinevused on minimaalsed, eksisteerib teatud sotsiaalsetes kontekstides tendents kujutada teist gruppi tunnustega, mis erinevad oluliselt ja just negatiivses mõttes omaenda grupi tunnustest. Ühelt poolt on siin tegemist objektiivse sotsiaal-psühholoogilise nähtusega, mis täidab mitmeid kognitiivseid, emotsionaalseid ja sotsiaalseid funktsioone, kuid teiselt poolt on tegemist ka sotsiaalse ja poliitilise nähtusega, sest taoliste erinevuste võimendamise võib muuta ühiskonna ebastabiilseks.

Atributsiooni teooria raames tehtud rahvuslike stereotüüpide uuringud näitavad, et 'võõra' positiivsed teod kantakse tendentsina välise konteksti arvele (vedamine, teiste abi, eritingimused jmt.) ning negatiivsed teod vastava grupi inimeste sisemiste omaduste arvele (laisk, loomult kriminaalne jmt.). Minevikusündmuste rekonstrueerimisel rõhutatakse valikuliselt neid aspekte, mis kinnitavad vastava toimijale omaseid stereotüüpe. Neid peetakse sagedamaks kui nad tegelikult on, kusjuures teod, mis seda ei kinnita leiavad tavaliselt *ad hoc* seletuse mingites muudes asjaoludes. Kõik nimetatud protsessid suurendavad potentsiaalselt ühiskonna toimimise ebastabiilsust, mida uudisväärtust (ja seega konflikte) tähtsustavad meediakanalid omakorda sageli võimendavad.

Rahvuslike stereotüüpide taastootmisel online meedias võib eristada nende erinevad tugevusastmed (vt. antud projekti täitja eelnevat rahvusvahelist meediamonitooringu projekti 'In Other Words'):

- Vihakõne: Artiklid, kus solvavat keelt kasutatakse mingi rahvusgrupi vastu ja lugejaid õhutatakse (avalikult või varjatult) sellesse gruppi kuuluvaid inimesi kahjustama.
- Tugev stereotüüp: Artiklid, kus rahvusgrupid on kajastatud stereotüüpses rollis, teevad stereotüüpseid vigu või täidavad stereotüüpseid kohustusi; keelekasutus, mis halvustavad konkreetset gruppi, trivialiseerib nende saavutusi ja õigustab vägivalda nende suhtes.
- Vaevu hoomatav stereotüüp: Artiklid, mis tugevdavad arusaamu rahvusgruppide omadustest / rollidest / vigadest sellisel viisil, mis teeb need pealtnäha normaalseks.
- „Vähemuspimedus“: Artiklid, kus puudub vähemus- ja enamusgruppidevaheline tasakaal allikates, mille tulemusena on antud ainult üks probleemi perspektiiv; artiklid, kus puudub vähemuse perspektiiv igapäevaelu probleemides. Lood, mida oleks võinud rikastada ja laiendada, lisades rohkem allikaid ja seisukohti või mis heidaksid valgust enamus- ja vähemusgruppide eri arusaamadele.

Stereotüüpide kindlakstegemisel online meedias lähtutakse peavoolu lähenemise puhul reeglina järgmistest küsimustest:

- Kas artiklites on esitatud infot liialdatud viisil ja ebaproportsionaalselt põhjalikult vaid sellepärast, et nende peategelased kuuluvad nõ. 'teise' rühma?
- Kas mingi hálbekäitumine on omistatud tervele grupile ja kas seda kirjeldatakse kui sellele grupile omast spetsiifilist käitumisviisi?
- Kas arusaamad, mis tulenevad nõ. "traditsioonilistest allikatest" on esitatud enesestmõistetavana ja on eelistatud dokumenteeritud allikatele?
- Kas üksikasju, mis puudutavad artiklite peategelaste rahvust on rõhutatud, sõltumata nende tähtsusetusest artikli paremaks mõistmiseks?
- Kas teise poole seisukohti on artiklis esitatud, et anda lugejale juhtumi objektiivne versioon? Kas tekstis on ilmselgelt puuduvaid hääli?
- Kuidas lugu on pealkirjas esitletud? Kas pealkiri kajastab loo sisu küllaldaselt ja õiglaselt või edastab stereotüüpi?

Väljateoreetiline lähenemine

Kuulsa prantsuse sotsioloogi Pierre Bourdieu üks tuntumaid raamatuid kannab pealkirja 'Teiste sõnadega' (Bourdieu 1990). Bourdieu väidab selles teoses, et me elame meediarevolutsiooni ajastul, meedia on üha enam osa meie igapäevasest elust, mõjutades seda üha suuremal määral. Seepärast on asjakohane küsida: kuidas ta seda teeb? Milline on selle mõju ühiskonna toimimisele? Kas seda saaks teha teiste sõnadega? Bourdieu analüüsib nimetatud küsimusi väljateoreetilistes terminites ning tema lähenemine on keskseks aluseks ka käesoleva monitooringu uurimisinstrumendi väljatöötamisel. Siin eeldatakse, et rahvuslike stereotüüpide mõtestamisel ei piisa lihtsalt nende kirjeldamisest, vaid oluline on analüüsida ka sotsiaalsel välja toimuvat rahvusgruppide vahelist interaktsiooni ja eelkõige domineeriva ning domineeritava grupi vahelisi võimusuhteid, mille raames need toimivad. Seega kujutavad stereotüübid väljateooria seisukohalt endast mitte lihtsalt kõrvalekallet mingist abstraktsest normatiivist, vaid sotsiaalset nähtust, millel on objektiivne alus gruppidevahelistes sotsiaalsetes suhetes.

Tegemist on teoreetilise positsiooniga, mis leiab üha tugevamat kõlapinda ka peavoolu sotsiaalteoorias. Näiteks võib viidata Aaron Wildavsky'le, kes defineerib huvi mõiste politoloogias järgmiselt (Wildavsky 1987, lk. 5):

„the concept of interest should not be reduced to the level of fixed set of preferences, which is exogenous to social interaction. Instead, it should represent shared values, legitimating particular patterns of social practice (in particular field)“.

Seega, inimeste ja gruppide huvid ning neid väljendavad hoiakud (kaasa arvatud stereotüübid) põhinevad teatud väärtussüsteemile, mis suunab toimijaid toetama või eitama teatud tüüpi gruppidevahelisi suhteid sõltuvalt nende enda positsioonist sotsiaalsel väljal.

Analoogsele käsitlusele võib viidata sotsiaal-psühholoogia uuemates uuringutes seoses eelarvamustega (Reicher 2007, lk. 820):

„...far from being rooted in faulty cognitions about an outgroup, prejudice is a practice related to ingroup authority and ingroup power“.

Seega, ka siin vastandutakse peavoolu kontaktiteooria psühholoogismile ja individualismile ning eeldatakse, et eelarvamusi tuleks näha mitte üksikindiviidi ekslike tajudena, vaid laiemas sünteetilises nähtusena, milles on ühendatud sotsiaalsed ja psühholoogilised elemendid. Eelarvamused on sotsiaalne nähtus, mis tekib sotsiaalsel väljal gruppidevahelise positsioneerumise protsessis.

Bourdieu lähenemise kesksed mõisted, millest käesoleva monitooringu instrumendi väljatöötamisel lähtutakse, on sotsiaalne ruum, väli, praktika, relatsioonilisus. Sotsiaalne ruum kujutab endast kooseksisteerivate, kuid eristuvate positsioonide tervikut ühiskonnas, mis on üksteise suhtes välised ja määratletud vaid suhtega teistesse. Väli on konkreetse valdkonna struktureeritud sotsiaalne ruum, mida iseloomustavad sellele omased reeglid, domineerimisskeemid, legitiimsed arvamused jmt. Bourdieu väljateooria eeldab, et ühiskonnas eksisteeriv domineerimine toimub mitte niivõrd välise jõu rakendamise, kui võrd diskursiivse võimu kaudu, mis mõjutab inimeste teadvust ning kujutavad endast sotsiaalse süsteemi elementi (Bourdieu 2003, lk. 20): “tuleb silmas pidada, et mingi grupi ... tunnuseid, mille nad omandavad mingil ajahetkel sõltuvalt oma positsioonist ja vara ning võimalike praktikate pakkumisest määratletud oludes ei muudetaks nende vajalikeks ja seesmisteks omadusteks”. Seega, keskseks analüüsi objektiks on antud traditsioonis toimijate poolt sotsiaalse maailma konstrueerimine – selle klassifitseerimine, kategoriseerimine, raamistamine jne. Kuna ühiskonna medialiseerumise kontekstis toimuvad nimetatud protsessid toimuvad üha enam online meedias, siis ongi väljateoreetiline lähenemine antud monitooringu jaoks kõige sobivam alus.

Väljateoreetilise lähenemise üldteoreetiliste ideede operatsionaliseerimiseks kasutatakse antud monitooringus narratiivse skeemi meetodit. Narratiivne analüüs kujutab endast väljateoreetilisele lähenemisele omase kontekstuaalse lähenemise vormi, milles eeldatakse, et kõik narratiivi elemendid on osa terviklikust loost. Näiteks väidab Paul Ricoeur (1980), et lugu, nagu ka inimkogemus, rullub lahti ajas (aeg on üks konteksti vorm). Või analoogne idee

Jerome Bruner'i sulest (1990): me ei taju maailma ainult sündmus sündmuse järel või lause lause järel, vaid ka laiemates struktuurides, milleks on lood ja nende tegevusliin. Seega, narratiivse skeemi idee annab stereotüüpide uurimiseks uue meetodi, mis toob esile selle rolli ja väljendamisviisi terviklikus süsteemis.

Antud projekti raames jaotame narratiivse skeemi aluseks oleva loo tegevusliini kolmeks (vrd. Vetik ja Ivanov 2013 ning DIMA 2015, millel käesolev käsitlus osaliselt põhineb):

- nähtuse probleemsus (kodeeritavad variandid: on/ei ole probleem),
- probleemi põhjus (kodeeritavad variandid: süsteemi poolt kehtestatud ebaõiglane norm/indiviidi enda kõrvallekalle iseenesestmõistetavast normist),
- tegevus probleemide kõrvaldamiseks (kodeeritavad variandid: tegevus vajalik/mittevajalik; tegijaks süsteem/indiviid).

Kirjeldatud narratiivne skeemi meetod kujutab endast weberlikku ideaaltüüpilist uurimismeetodit, mis on üks võimalik heuristiline vahend empiirilise tegelikkuse nähtuste mõõtmiseks. See põhineb hüpoteesil vastava toimija väljapositsioonile omaste tüüpiliste väidete kohta narratiivse skeemi elementide lõikes. Selle hüpoteesiga sõnastatakse ideaalnarratiiv, mida toimija järgiks kui ta toimiks täies vastavuses oma väljapositsiooni huvile. Samas me teame, et tegelik elu on keerukam ning seega me mõõdamegi sisuliselt kõrvallekaldumise ulatust ideaalnarratiivi väidete trajektooriga.

Toome illustreeriva näite narratiivse skeemi väidete trajektoori kohta seoses ühe konkreetse probleemiga, mis on Eesti rahvussuhetes tüüpiline – see on Eesti tööturu etniline jaotumine, kus töid, milles domineerivad eestlased, tunnustatakse reeglina rohkem ja mis seega tekitab sotsiaal-majanduslikku ebavõrdsust. Antud teema narratiivse skeemi elemendid võib kodeerida järgmiselt (ning käesolevas meediamonitoringus kasutamegi me analoogset lähenemist):

- Nähtuse probleemsus - kui suur sotsiaalne probleem tööturu ebavõrdsus on? Variandid: on probleem/ei ole probleemi.
- Nähtuse põhjus, st. milles on tööturu ebavõrdsuse põhjused? Variandid: vähemuste nõrk eesti keel, nõrgad suhtevõrgustikud jne. versus riigi poolt vastuvõetud seadused on diskrimineerivad, eestlaste hoiakud vähemuste suhtes on välistavad jne.
- Kas ja kuidas peaks ebavõrdsust vähendama? Variandid: vähemused õpivad ära eesti keele versus riigi poliitika peaks toetama neid senisest enam ja eestlased muudavad oma hoiakuid.

Taoliselt ülesehitatud narratiivse skeemi alusel toome ka illustreeriva näite vähemusgrupi subjektipositsioonilt sõnastatud nõ. ideaalnarratiivi kohta, mille põhiseisukohad tulenevad tema asendist sotsiaalsel väljal ning moodustavad kokku seotud terviku (tervikliku narratiivi):

- tööturu etniline segregatsioon ja sellest tulenev sotsiaalne ebavõrdsus on ühiskonna jaoks tõsine probleem,

- selle põhjuseks on eelkõige diskrimineerivad seadused, seega ebavõrdsus on mitte individist tulenev, vaid süsteemist tulenev,
- kuna probleem tuleneb mitte individist, vaid süsteemist, siis on ka lahendus riigi käes, kes peab muutma seadusi selliselt, mis vähendaks tööturu etnilist jaotumist ja selle kaudu gruppidevahelist ebavõrdsust.

Toodud ideaalnarratiivile vastandub vastupidistel väidetel põhinev ideaalnarratiiv, mis on omane enamuse subjektipositsioonile:

- tööturu ebavõrdsus ei ole tõsine probleem,
- sest selle põhjused tulenevad vähemusgrupi liikmetest endist
- ja järelkult saab olukorda muuta vaid vähemusgrupi liikmete endi pingutus eesti keele paremal omandamisel, suhtevõrgustike arendamisel jmt.

2. METODOLOOGIA

Uurimisküsimused

Antud meediamonitooringu projektitaotluses sõnastati kaks keskset uurimisküsimust:

- 1) mida ja kuidas kirjutatakse venekeelses Eesti online meedias eestlastest ja Eestis elavatest vähemusrahvustest, sh uussisserändajatest
- 2) mida ja kuidas kirjutatakse eestikeelses Eesti online meedias vähemusrahvustest sh uussisserändajatest.

Nimetatud üldisi uurimisküsimusi täpsustati projekti raames lähtuvalt eelpool kirjeldatud väljateoreetilistest eeldustest järgmiselt:

- 1) Kas ja millises vormis esineb meediatekstides rahvuspõhise domineerimise õigustamist (siin fikseerime seisukohtade esinemise artiklites, milles õigustatakse või peetakse loomulikuks ühe rahvuse domineerimist võrreldes teiste rahvustega, mis kujutab endast ühte levinumat stereotüüpi rahvussuhetes).
- 2) Kas ja millises vormis esineb meediatekstides rahvuspõhise diskrimineerimise kriitikat (siin fikseerime seisukohtade esinemise artiklites, milles kritiseeritakse vähemusrahvuste diskrimineerimist või vähemuste madalamat positsiooni ühiskonnas. Stereotüüp väljendab ühelt poolt probleemide eitamises ning teiselt poolt nende üldsõnalises ülevõimendamises).
- 3) Kas ja millises vormis arutatakse meediatekstides vastava teemaga seotud probleemi põhjustajat (siin fikseerime, kas artiklis on toodud käsitletava probleemi põhjus või põhjustaja ning kas see seotakse riigiga, enamusega või vähemusega. Stereotüüp väljendub selles, et probleemide põhjustajaks peetakse reeglina teist poolt).
- 4) Kas ja millises vormis on meediatekstides toodud välja ettepanekud käsitletava teemaga seotud probleemide lahendamiseks (siin fikseerime, kas artiklis on ettepanekuid käsitletava probleemi lahendamiseks ning kas lahendajaks peaks olema riik, enamus või vähemus. Stereotüüp väljendub selles, et vastutus probleemide lahendamise eest pannakse reeglina teisele poolele.).

Valimi moodustamine

Monitooringu empiirilised andmed koguti 2014. aasta jooksul avaldatud arvamuskirjeldustest järgmistes AS Ekspress Grupp ja Eesti Meedia Grupp online väljaannetes: www.delfi.ee, www.rus.delfi.ee, Eesti Päevaleht, Eesti Ekspress, www.postimees.ee, postimees.ru, Den Za Znjem, MKEstonia. Arvamuskirjelduste valimine uurimisallikaks tuleneb antud monitooringu fookusest – meid huvitab mitte ainult meedias väljendatavate stereotüüpide fikseerimine, vaid ka nende aluseks olevate sotsiaalsete ja poliitiliste mehhanismide avamine, mis eeldab lisaks stereotüüpsetele sõnadele ka vastavate argumentatsioonide analüüsi. Taoiline argumentatsioon analüüsi allikana on leitav vaid arvamuskirjeldustest.

Valimi moodustamisel viidi nimetatud meediakanalites otsingumootorit kasutades ja peale mitmeid teste läbi otsingud sõnadega ‘venelane’ (eestikeelsetes allikates) ja ‘estontsõ’ (venekeelsetes allikates). Testid näitasid, et just antud otsingusõnade kaudu on võimalik

moodustada süstemaatiline andmebaas artiklitest, millest sisaldavad potentsiaalselt vastastikuseid rahvuslikke stereotüüpe.

1. Otsingute tulemusel saadi kirjeid 2760 artikli kohta, mis sisaldasid nimetatud sõnatüvesid (venela* ja eston*).
2. Edasi tehti kindlaks antud valimis sisalduvad arvamuskirjed, st. kõik ülejäänud artiklid kõrvaldati valimist.
3. Lõpuks tehti kindlaks artiklid, milles väljendatakse teatud hoiakuid teise rahvuse suhtes (s.t. artikkel ei ole puhtinformatiivne) ja mille põhjal stereotüüpide esinemist kaardistada ning analüüsida.
4. Tulemusena kujunes andmebaasi valimiks 241 artiklit – 156 eestikeelset ja 85 venekeelset artiklit

Kodeerimisjuhend

1. Kõigepealt tehti kindlaks, kas vastav artikkel on pühendatud Eesti rahvussuhete teemale, mille raames saaks rahvuslike stereotüüpide olemasolu ning väljendusvormi analüüsida. Kodeeriti järgmised pilootuuringu käigus kindlakstehtud enimesinevad teemad: Kodakondsus, Eesti keel, Vene kool, Lõimumine üldiselt, Võrdne kohtlemine, Uusimmigrandid, Venekeelne TV Eestis, Teine rahvus või isik, Ukraina kriis, Eesti-Vene piirileping, Ajalugu.
 - a) Kui artiklil oli mingi teine teema, kuid see sisaldas siiski üksikuid laused või lõike, milles väljendus hoiak Eesti rahvussuhetes valitseva olukorra ning selle kaudu ka teise rahvusgrupi kohta, siis võeti selline artikkel valimisse sisse ning kodeeriti 'muu teema' alla.
 - b) Kui artikli teema ei olnud seotud rahvussuhetega Eestis ning seal puudusid isegi üksikud laused selle kohta, siis antud artiklit tervikuna ei kodeeritud, vaid täideti kodeerimisfailis ainult järgmised tulbad: allikas, kuupäev ning link artiklile.
2. Edasi fikseeriti autori tegevusala – siin toodi eraldi välja ajakirjanikud ja poliitikud ning kolmanda kategooriana 'muu', mille alla läksid kõik need, kes ei ole ajakirjanikud ja poliitikud. Kui autor on erakonna liige, siis märgiti 'poliitik'. Kui autori tegevusala kindlakstehtemine osutus probleemseks, siin kõigepealt vaadati, kas autor on antud meediaallika toimetuse liige ja kui on, siis märgiti 'ajakirjanik'. Edasi vaadati, kas autor kuulub riigikokku või kohalikku volikokku või omavalitsusse ja kui kuulub, siis märgiti 'poliitik'. Kõigil teistel juhtudel märgiti tegevusalaks 'muu'.
3. Autori kogukond – autori eestikeelse või venekeelse kogukonna määratlemisel lähtuti tema nimest, variant 3 'segapere' tähendab, et autori ees- ja perekonnanimi viitavad eri rahvustele. Juhul kui kodeerija oli kindel, et autor on ühest rahvusest, kuid tema nimi viitab teisele rahvusele (näiteks Igor Gräzin), siis lähtuti tegelikust olukorrast, mitte nimest.
4. Artiklite teemad – teemad, mis ei ole esindatud toodud nimekirjas asetati kategooria 'muu' alla. Kui artiklis oli üle kahe teema, siis kodeeriti esimesena esinevad teemad (mis tuleb tavaliselt välja kas pealkirjast või esimestest lõikudest).
5. Lõimumisvaldkonnad – kodeeriti sellised lõimumisvaldkonnad, nagu need on defineeritud lõimumiskavas, kuid igaks juhuks lisati ka variant 4 'muu'.

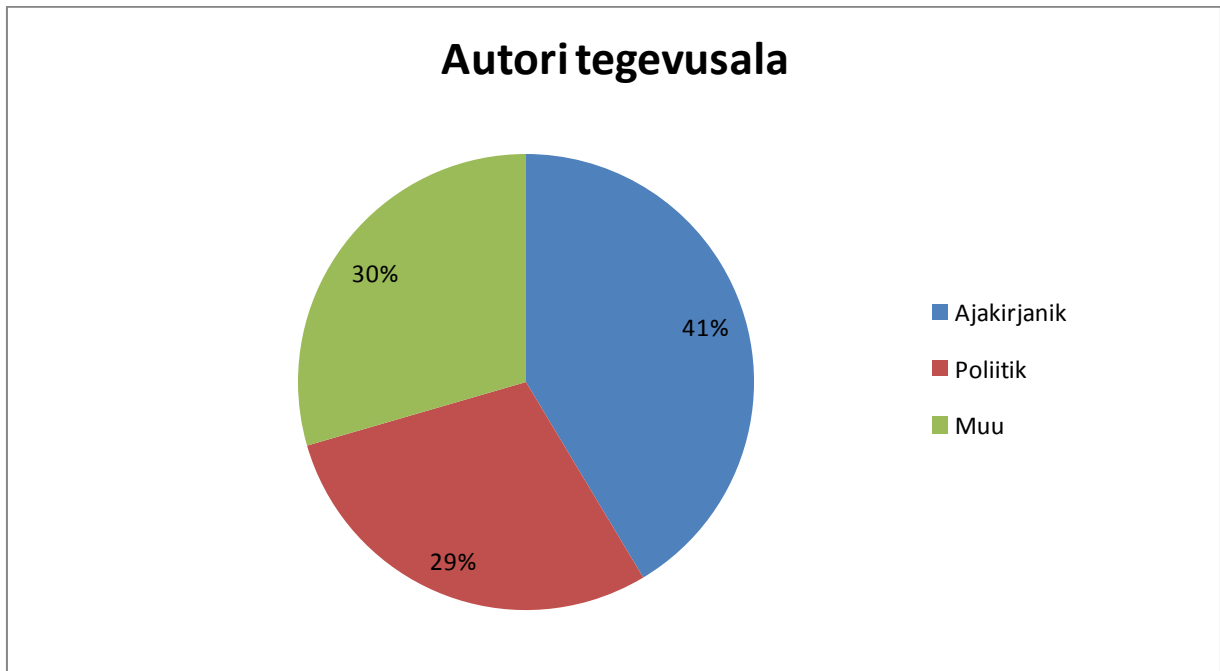
6. Sõnakasutus teise rahvuse või teise arvamuse esindaja suhtes – fikseeriti, kas autor kasutab positiivseid, neutraalseid või negatiivseid sõnu nii teise rahvuse kui ka omast rahvusest teise arvamuse esindaja suhtes. Positiivne sõnakasutus tähendab tunnustavate sõnade ja väidete kasutamist, negatiivne sõnakasutus tähendab halvustavate sõnade ja väidete kasutamist, neutraalne sõnakasutus tähendab, et tunnustavad ja halvustavad sõnad ja väited artiklis puuduvad.
7. Halvustavate sõnade või väljendite kasutamine – siin kirjutati välja, missugusi konkreetseid halvustavaid sõnu ja väljendeid kasutati, et tekiks võimalus neid hiljem eraldi analüüsida.
8. Teise rahvuse vaatenurk – see on autori diskursuse nõ tasakaalustatuse küsimus, mis näitab, kas tekstis sisaldub ka teise poole vaade käsitletavale teemale. Sellega seoses eristati kahte esindatuse taset – teise poole vaatenurk on esindatud isoleeritud üksikväidete tasemel või on olemas ka teise poole seisukoha suhteliselt terviklik argumentatsioon.
9. Enamuse kõrgema sotsiaalse staatuse õigustamine – siin peeti silmas seisukohtade esinemist tekstis, milles õigustatakse või peetakse loomulikuks eestlaste privilegeritud sotsiaalset positsiooni mingis rahvussuhetega seotud valdkonnas võrreldes venekeelsete inimestega. Antud tunnust kodeeriti ainult Eesti-siseste teemade puhul, Eesti-väliste artiklite puhul kodeeriti variant 3 ‘välisriigi teema’.
10. Enamuse kõrgema sotsiaalse staatuse õigustamise viis – fikseeriti, kas õigustamine jääb üldsõnaliseks nendinguks või tuuakse ka mingid konkreetsed põhjendused, mis on enamuse kõrgema staatuse õigustamise aluseks.
11. Vähemuse diskrimineerimise kriitika – siin peeti silmas seisukohtade esinemist, milles kritiseeritakse eestlaste või Eesti riigi poolt vähemusrahvuste diskrimineerimist või nende madalamat sotsiaalset positsiooni ühiskonnas. Antud tunnust kodeeriti ainult Eesti-siseste teemade puhul, Eesti-väliste artiklit puhul kodeeriti variant 3 ‘välisriigi teema’.
12. Vähemuse diskrimineerimise kriitika viis – siin kodeeriti kas vähemuse diskrimineerimises süüdistamine on artiklis lihtsalt üldsõnaline või tuuakse mingeid konkreetseid tegelikkusele vastavaid fakte, mis seda kinnitavad.
13. Probleemi põhjustaja – siin kodeeriti, kas artiklis on välja toodud käsitletava probleemi põhjus või põhjustaja ning kas selle saab siduda riigiga, enamusega, vähemusega, nende mõlemaga või mõne üksikisiku ja grupiga. Kui ‘probleemi põhjustajat’ artiklis ei nimetata, siis märgiti variant ‘puudub’.
14. Ettepanekud probleemi lahendamiseks - siin fikseeriti, kas artiklis on ettepanekuid käsitletava probleemi lahendamiseks ning kas lahendajaks peaks olema riik, enamus, vähemus, mõlemad pooled või mõni üksikisik ja grupp. Kui probleemi lahendajat artiklis ei nimetata, siis märgiti variant ‘puudub’.
15. Lõpuks fikseeriti kodeerimisfaasis ka artikli link, et hiljem oleks mugavam teha kvalitatiivset analüüsi.

3. PEAMISED TULEMUSED

Esitame monitooringu peamised tulemused erinevat tüüpi toimijatele iseloomulike diskursuste lõikes, kus artikleid on kõigepealt analüüsitud üldvalimis tervikuna ning edasi konkreetsemalt autorite keelekogukonna ja erakonna alusel. Põhimõtteliselt on tegemist väga rikka andmebaasiga, mida saaks analüüsida ka teistes perspektiivides - näiteks mingist konkreetsest teemast või lõimumisvaldkonnast lähtuvalt. Samuti oleks võimalik edasi minna üksikartiklite ning nende diskursuse süvaanalüüsi analüüsi tasemele, sest andmebaas sisaldab ka linke kõigile kasutatud allikatele. Antud aruandes piirduakse siiski kõige olulisema võrdlusperspektiiviga rahvuslike stereotüüpide taastootmise seisukohalt, milleks on autorite keelekogukond ja erakond.

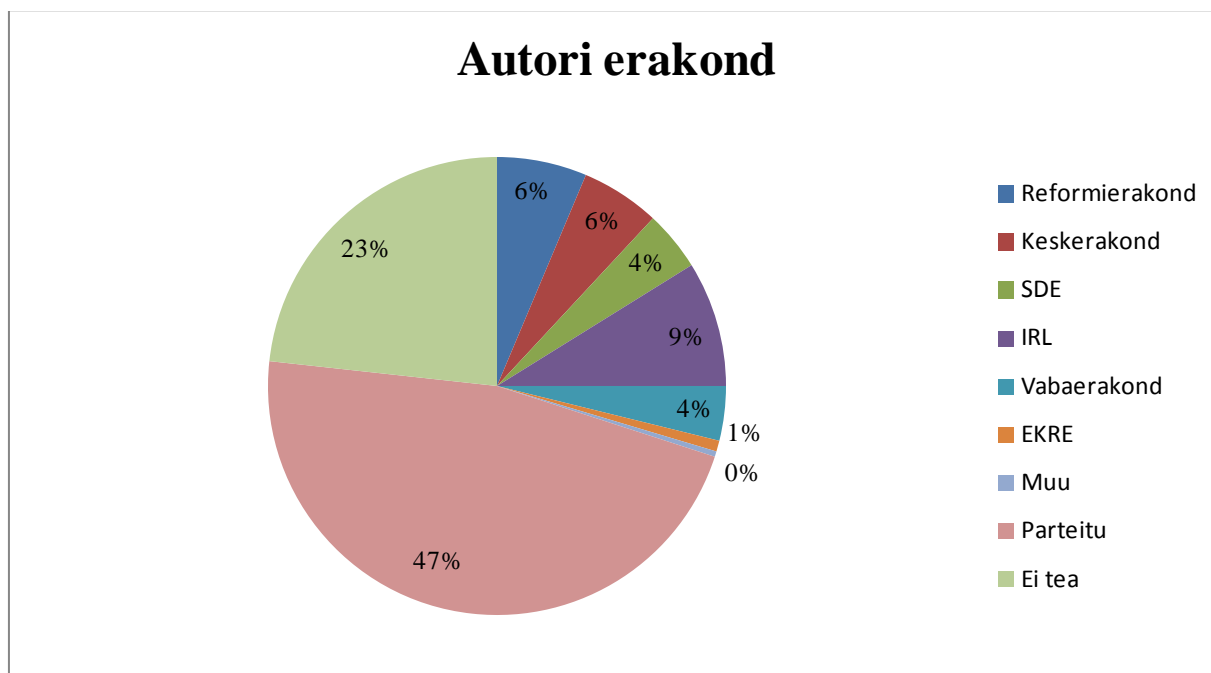
3.1. TULEMUSED ÜLDVALIMI LÕIKES

Joonis 1

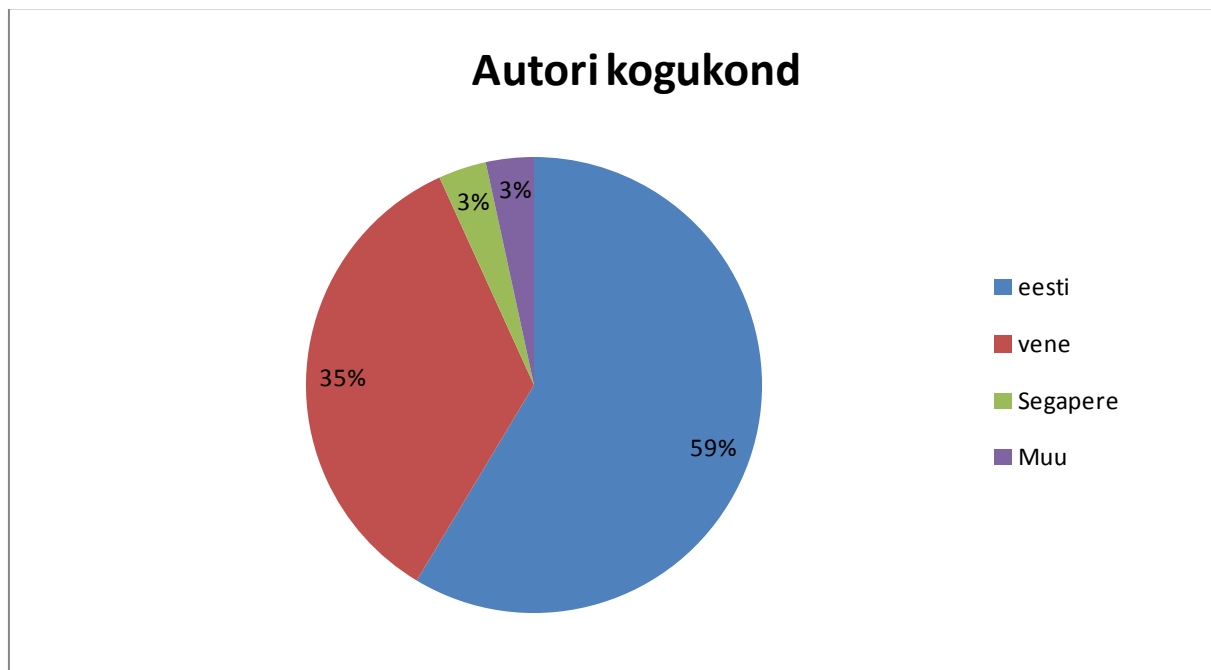
Analüüsitud artiklite autorite tegevusala kodeerimise eesmärk oli eristada ühelt poolt poliitikute ja ajakirjanike ning teiselt poolt muude elualade esindajate seisukohavõttud. Poliitikute sõnavõttude eristamine loob võimaluse analüüsida meediadiskursuses väljenduvat parteipoliitilist tegevust ning selle raames teatud rahvuslike stereotüüpide taastootmist. Ajakirjanike eristamine on oluline selles mõttes, et nemad moodustavad reeglina meediatekstide autorite kõige suurema grupi. Antud joonis toobki esile, et ajakirjanikke oli autorite hulgas 41%, poliitikuid 29% ning muude elualade esindajaid 30%.

Joonis 2

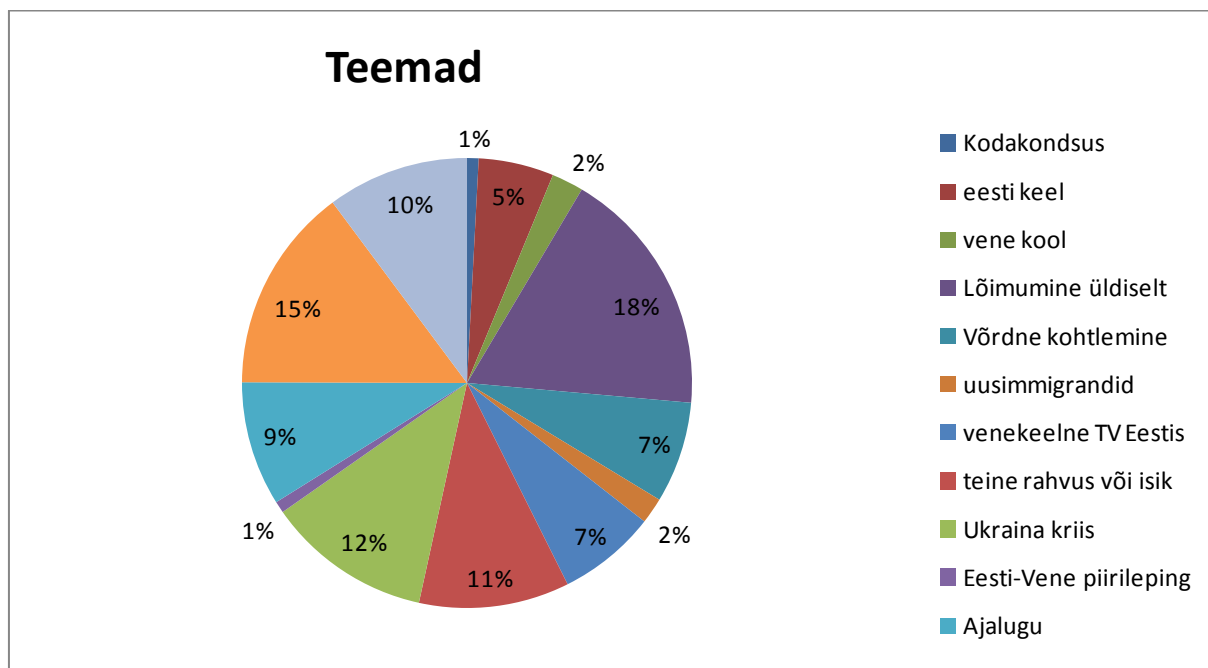
Antud joonis näitab, et umbes pooled kodeeritud artiklite autorid on parteitud ning umbes neljandiku puhul ei olnud võimalik autori parteilisust ainult erakondade nimekirjade ja äriregistri kaudu kindlaks teha. Seega, natuke rohkem kui veerand artiklitest on kirjutatud parteilastest autorite poolt, kusjuures kõik praegused parlamendierakonnad on esindatud samas suurusjärgus, v.a. EKRE, kelle liikmeid oli autorite seas vaid 1% artiklite puhul.

Joonis 3

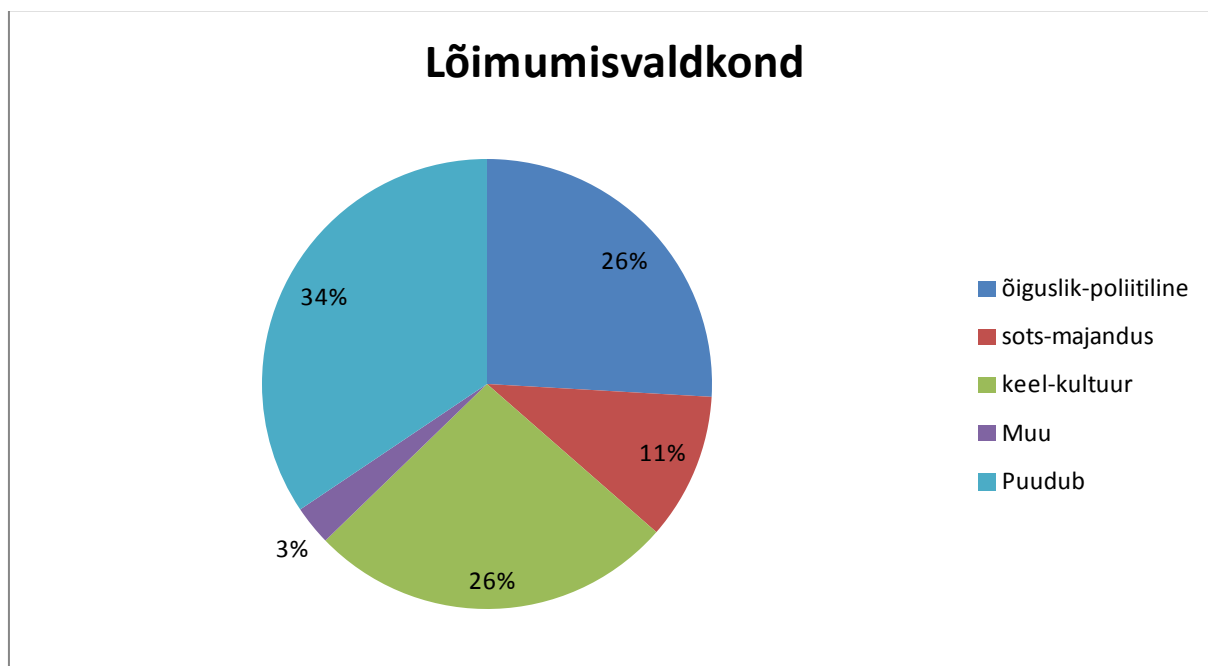
Autorite kogukondlik jaotus (selle kodeerimise protseduuri vaata kodeerimisjuhend p. 3) on 59% eestlasi ja 35% eestivenelasi, mis peegeldab üsna täpselt ühiskonna kui terviku kogukondlikku jaotust.

Joonis 4

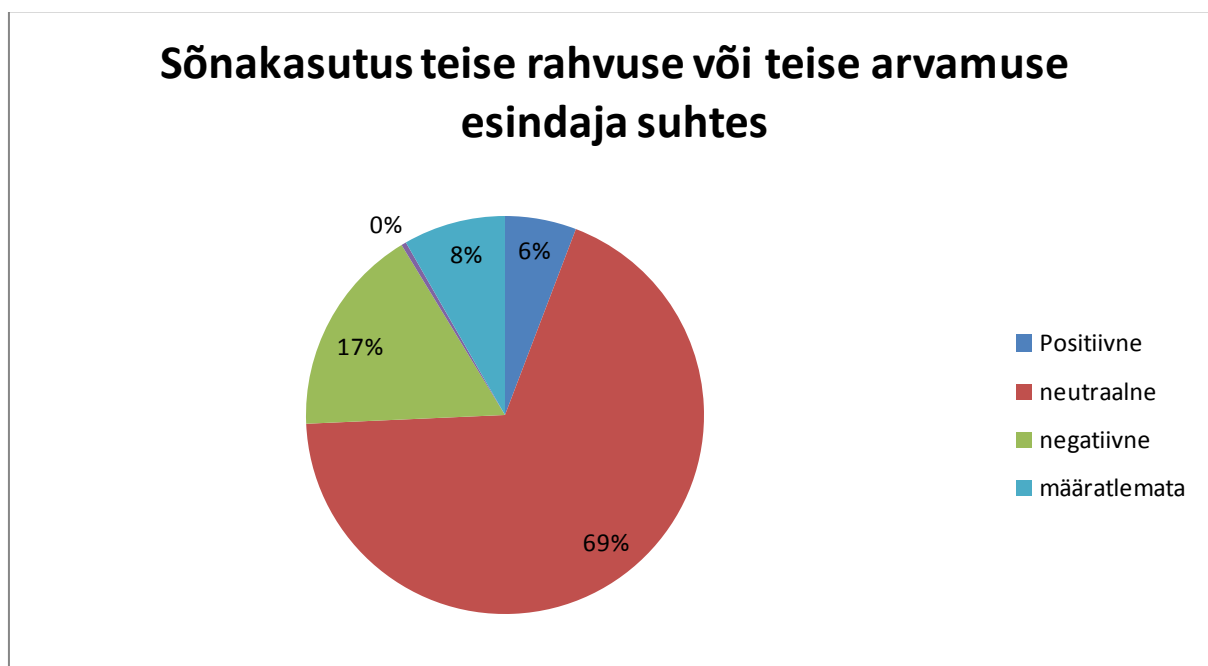
Antud valimi artiklites eristati kokku ühteist erinevat teemat ning joonis näitab, et suhteliselt kõige enam kaetud teemadeks koguvälimisel on lõimumine üldiselt (sisaldab nii lõimumist kui sotsiaalset protsessi kui ka lõimumiskava ja selle täitmist), Ukraina kriis ning teine rahvus või teisest rahvusest isik.

Joonis 5

Lõimumisvaldkondade lõikes on üldvalimi artiklites võrdselt esindatud õiguslik-poliitiline ja keelelis-kultuuriline integratsioon (26%), sotsiaal-majanduslik integratsioon on esindatud mõnevõrra tagasihoidlikumalt (11%). Võib öelda, et võrreldes teiste EL riikide, kus keskne integratsiooni valdkond on ajalooliselt olnud sotsiaal-majandus, väljendub siin Eesti teatud spetsiifika, mis tuleneb riigi ajaloost ja kesketest lõimumisprobleemidest.

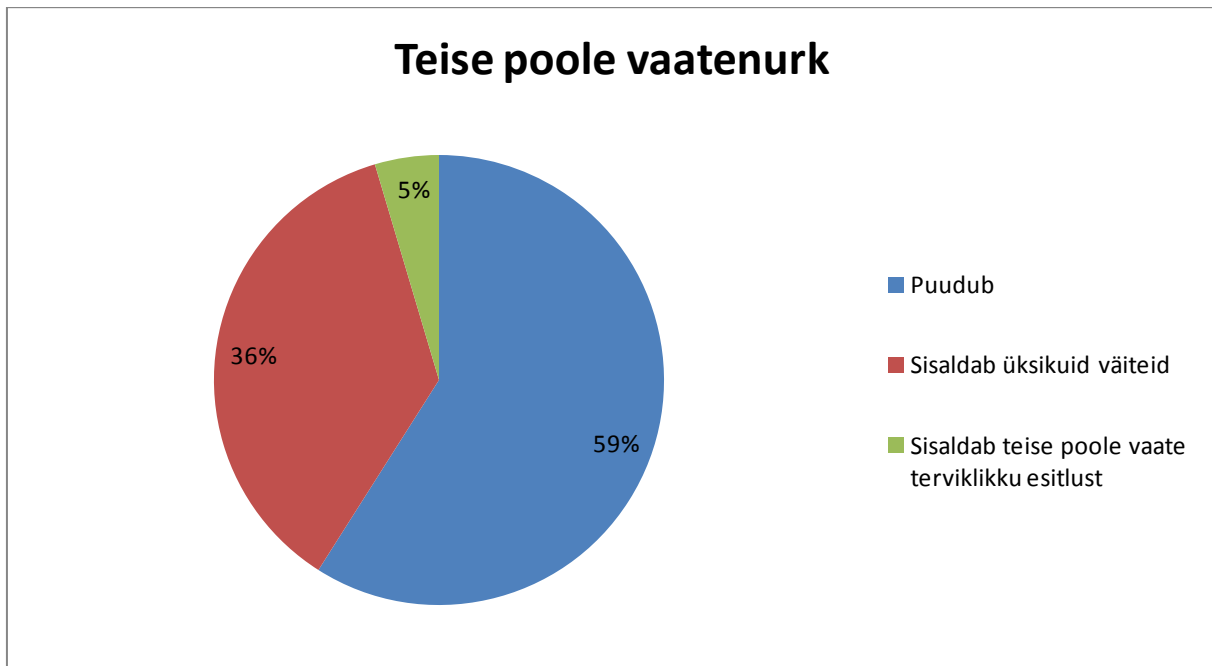
Joonis 6

Analüüs kinnitab, et autorite sõnakasutus teise rahvuse või omaenda rahvuse teise arvamuse esindaja suhtes on enamuses neutraalne (69%), samas esineb küllalt palju ka otseselt

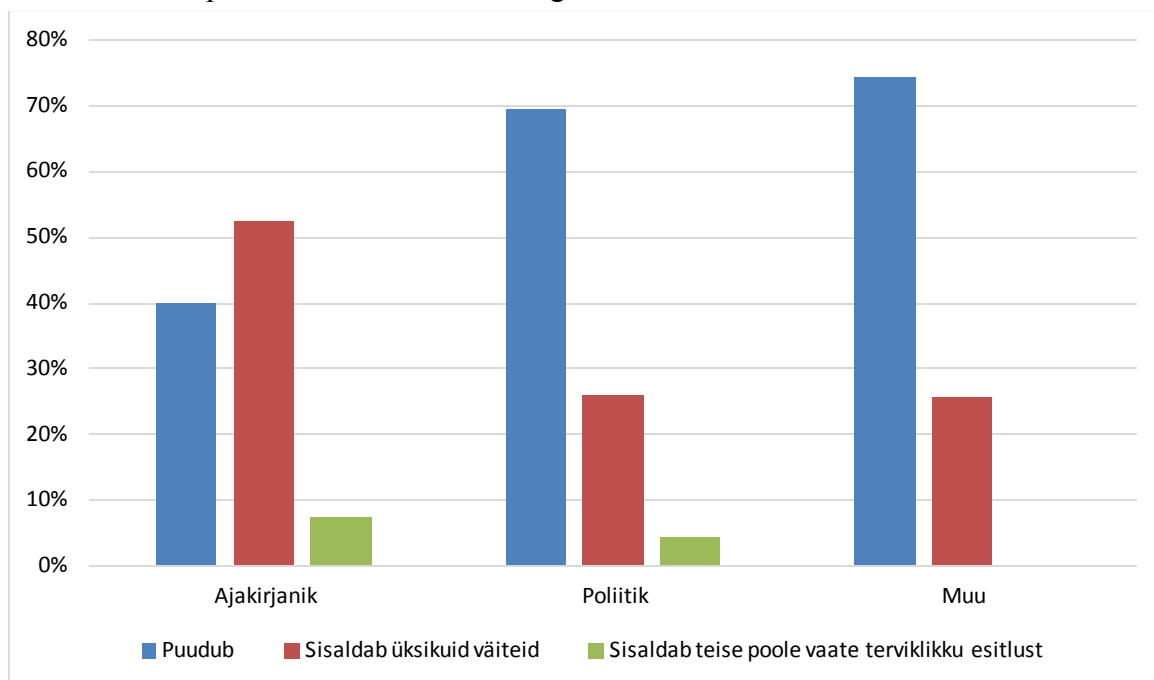
negatiivset sõnakasutust (17%). Otseselt positiivset sõnakasutust (teise poole tunnustamist) esineb vaid 6% artikkelites.

Joonis 7

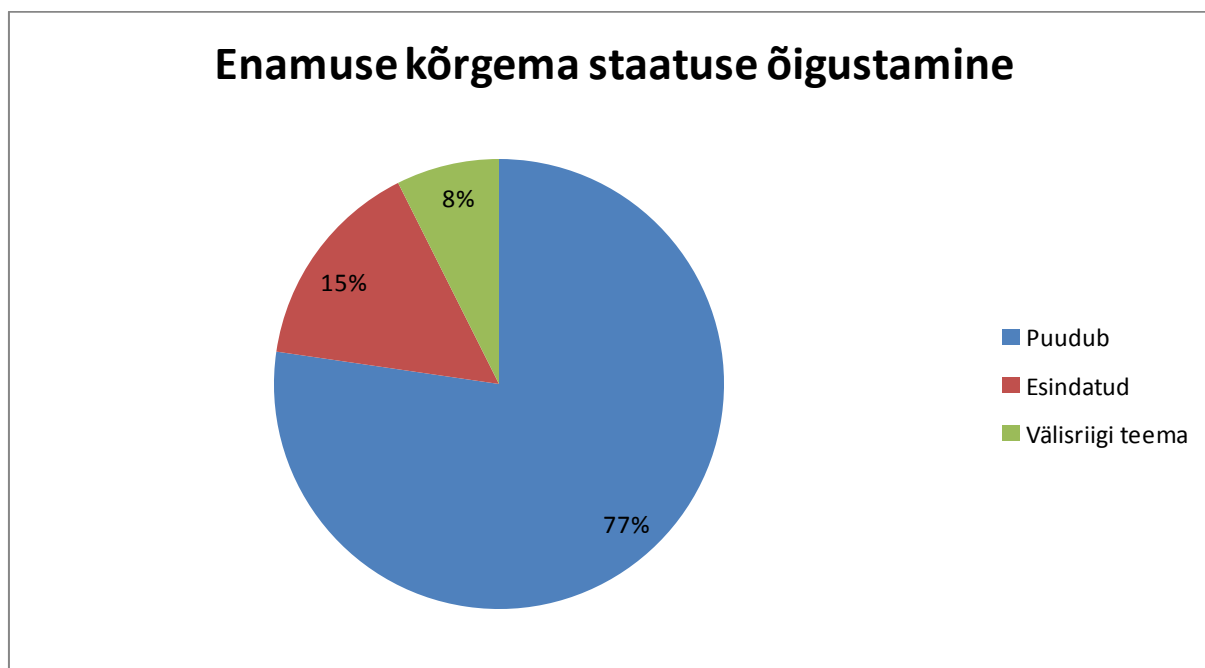

Teise poole vaatenurga esindatus annab informatsiooni vastava artikli tasakaalustatuse kohta, mis näiteks ajakirjanikutöö puhul kujutab endast kvaliteedi üht alusnõuet. Analüüs kinnitabki, et just ajakirjanike puhul on võrreldes poliitikutega või muude elualade esindajatega teise poole vaatenurk esindatud oluliselt sagedamini. Tervikuna on üldvalimis teise poole vaatenurk esindatud 41% ning esindamata 59% artikkelites. Teise poole vaatenurga esindatus autorite tegevusala lõikes jaguneb järgmiselt: ajakirjanike puhul on see esindatud üle 50% artikkelites, teiste autorite puhul aga alla 30% artikkelites.

Joonis 8. Teise poole vaatenurk autorite tegevusala lõikes

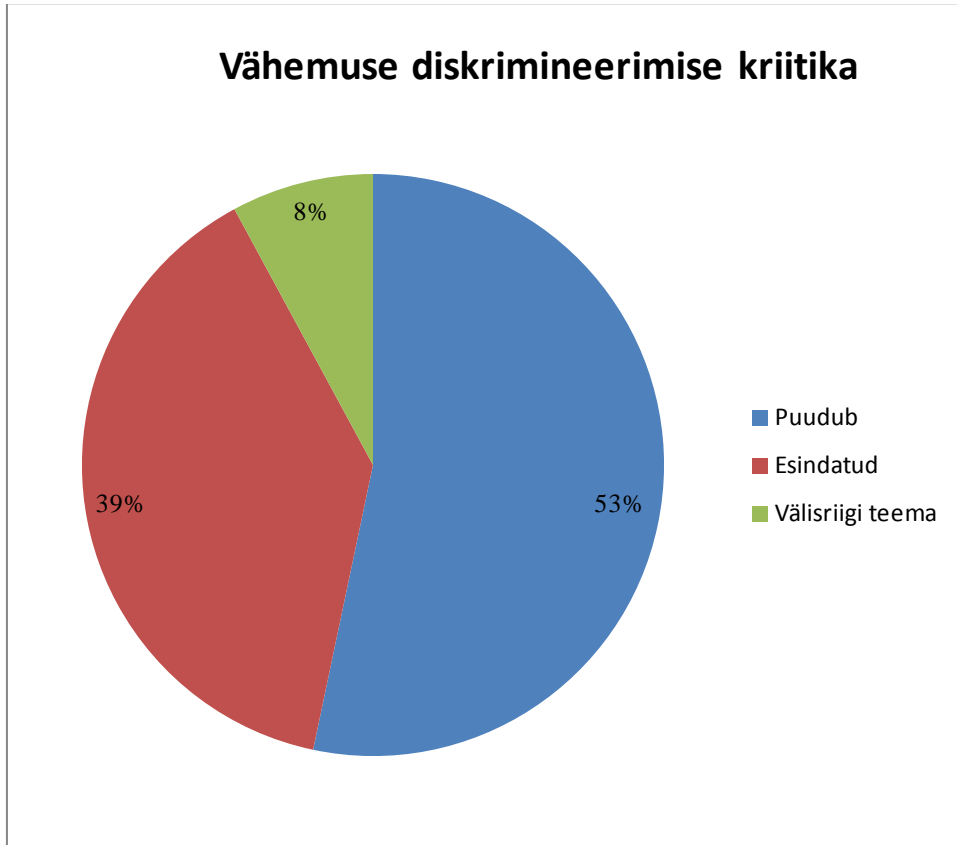

Joonis 9

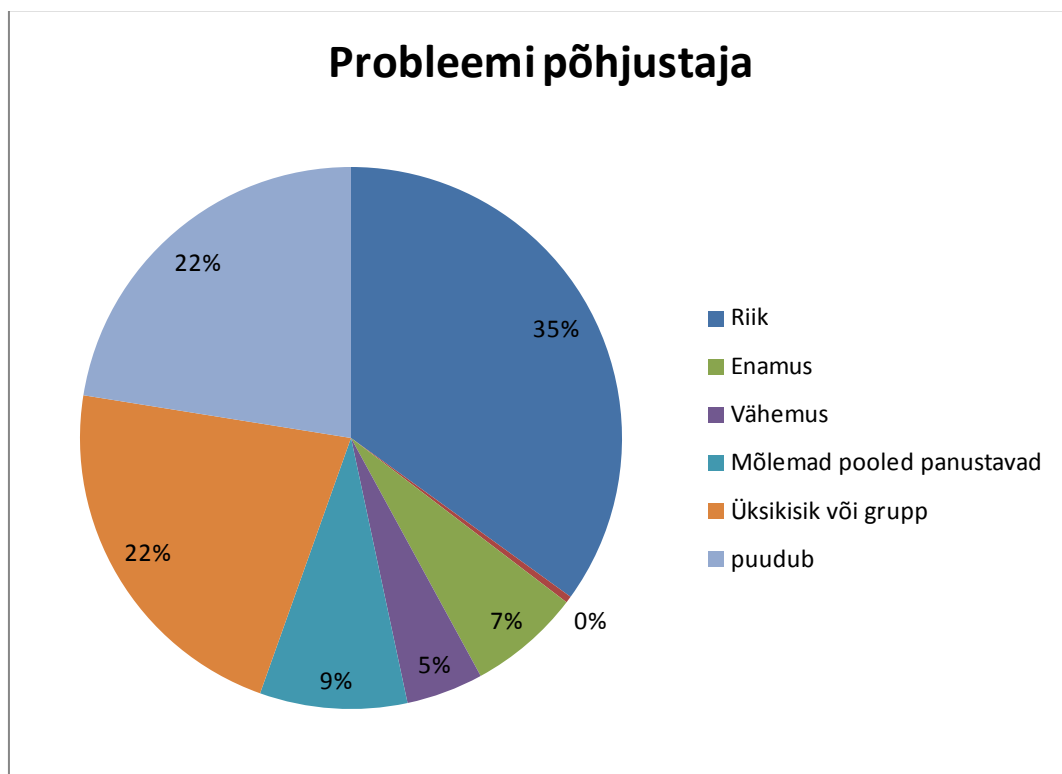
Enamuse kõrgema staatuse õigustamine üldvalimis puudub kolmes neljandikus artiklites ning on esindatud 15% artiklites (kategooria 'Välisriigi teema' kohta vt. kodeerimisjuhend p.9). Antud teema on oluline nii kogukondade kui ka vasakpoolsete ja parempoolsete parteide võrdluses, mida analüüsitakse aruande järgmistes osades.

Joonis 10

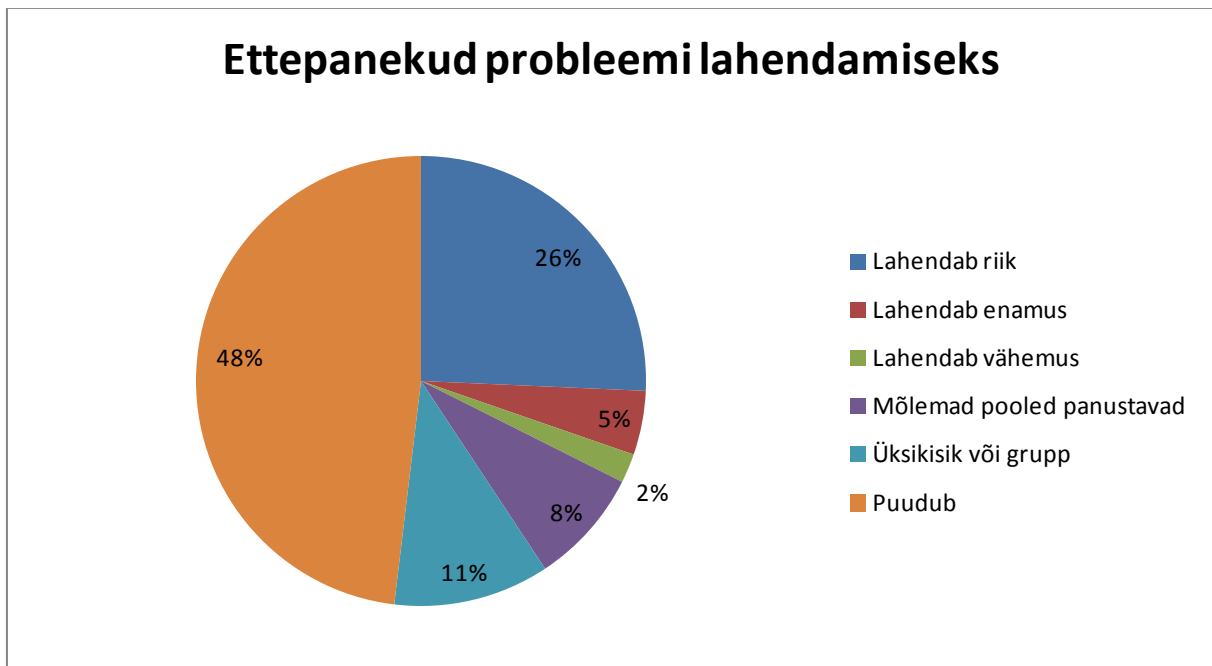

Vähemuse diskrimineerimise kriitika puudub umbes pooltes artiklites ning on esindatud 39% artiklites (kategooria 'Välisriigi teema' kohta vt. kodeerimisjuhend p.11). Ka see teema on oluline nii kogukondade kui ka vasakpoolsete ja parempoolsete parteide võrdluses, mida analüüsitakse aruande järgmistes osades.

Joonis 11

Umbes kolmandikus kõigist analüüsitud artiklitest peetakse käsitletava probleemi põhjustajaks riiki ning umbes viiendikus artiklites mingit konkreetset üksikisikut või gruppi. Enamus ja vähemus on probleemi põhjustajaks vastavalt 7% ja 5% artiklites ning mõlemad pooled panustavad probleemi tekkimisse 9% artiklites.

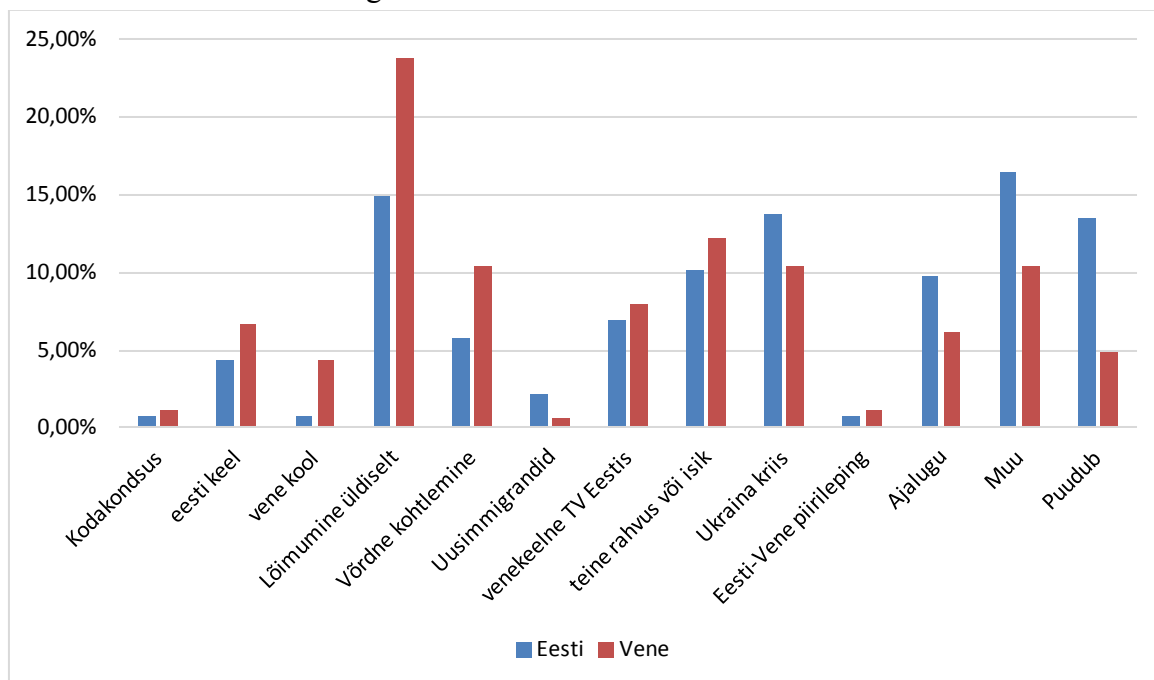

Umbes pooltes artiklites puuduvad ettepanekud käsitletavate probleemide lahendamiseks ning umbes veerandi puhul peetakse lahendajaks riiki. Edasi järgnevad üksikisik või grupp 11%, mõlemad pooled 8%, enamus 5% ning vähemus 2%.

3.2. TULEMUSED AUTORITE KEELEKOGUKONNA LÕIKES

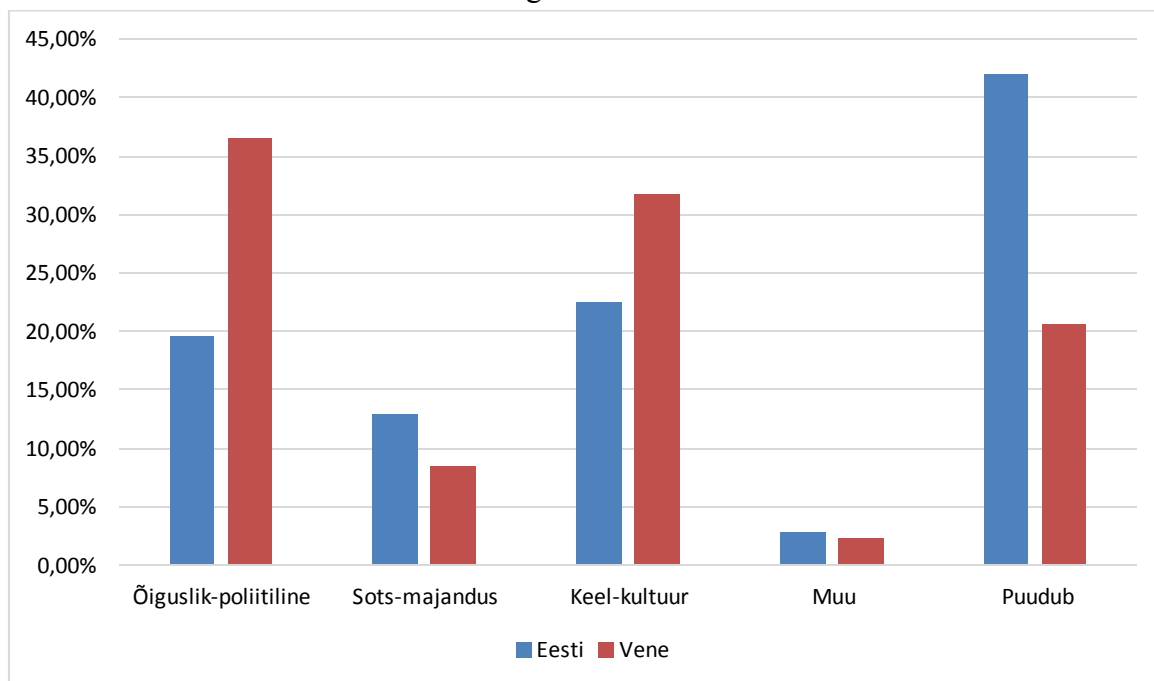
Edasi analüüsimise saadud tulemusi keelekogukondade lõikes. Ühelt poolt on järgnevad joonised kirjeldavad, tuues esile olukorra autorite keelekogukondade lõikes, teiselt poolt aga saab nende põhjal teha ka järeldusi rahvuslike stereotüüpide kujunemise mehhanismide ning nende sotsiaalsete funktsioonide kohta, mis on seotud toimija väljapositsiooni legitimeerimisega.

Jooni 13. Teema autorite kogukonna lõikes

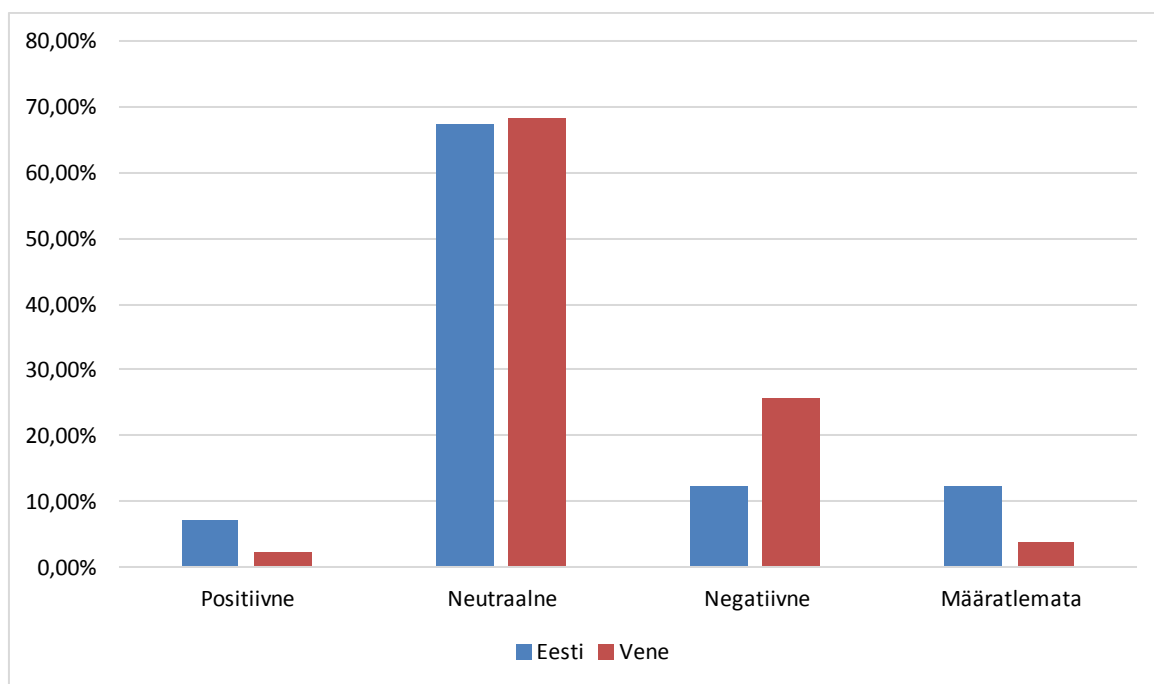
Antud joonisel toodud üldpilt teemade lõikes on autorite keelekogukondade puhul sarnane, st. need esinevad eestikeelsete ja venekeelsete autorite puhul suhteliselt võrdselt. Samas on eestikeelsete autorite puhul kaks teemat, mis on oluliselt rohkem esindatud võrreldes venekeelsetega – need on Ukraina kriis ja ajalugu. Venekeelsete autorite puhul on eestlastega võrreldes oluliselt enam esindatud lõimumise teema üldiselt ning võrdse kohtlemise teema. Toodud erinevused on hästi seletatavad vastavate toimijate subjektipositsiooniga sotsiaalsel väljal, sest Ukraina kriisi ja ajaloo teemad seonduvad eestlaste jaoks julgeoluga küsimustega tunduvalt enam võrreldes eestivenelastega ning lõimumise teema üldiselt ja võrdse kohtlemise teema on oluliselt tähtsamad eestivenelaste jaoks võrreldes eestlastega.

Joonis 14. Lõimumisvaldkond autorite kogukonna lõikes

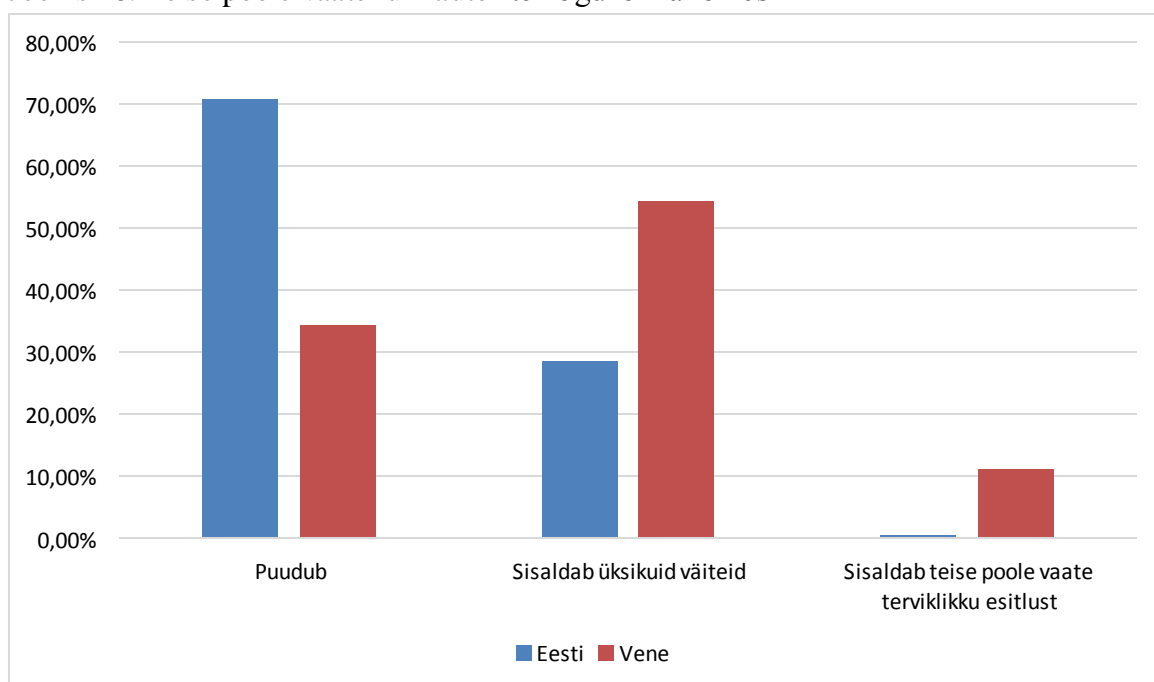
Venekeelsed autorid käsitlevad eestlastega võrreldes oluliselt enam õiguslik-poliitilist integratsiooni ja mõnevõrra enam keeelist-kultuurilist integratsiooni. Eestikeelsed autorid käsitlevad aga mõnevõrra enam sotsiaal-majanduslikku integratsiooni. Ka antud tulemuse puhul võib öelda, et see peegeldab eri toimijate erinevate väljapositsiooni ning sellega seotud erinevaid valupunkte – kuna näiteks kodakondsuse või venekeelse koolireformi küsimused on olulisemad just eestivenelaste jaoks, siis on mõistev, et neid käsitletakse ka vastavas meediadiskursuses enam.

Joonis 15. Sõnakasutus 'teise' suhtes autorite kogukonna lõikes

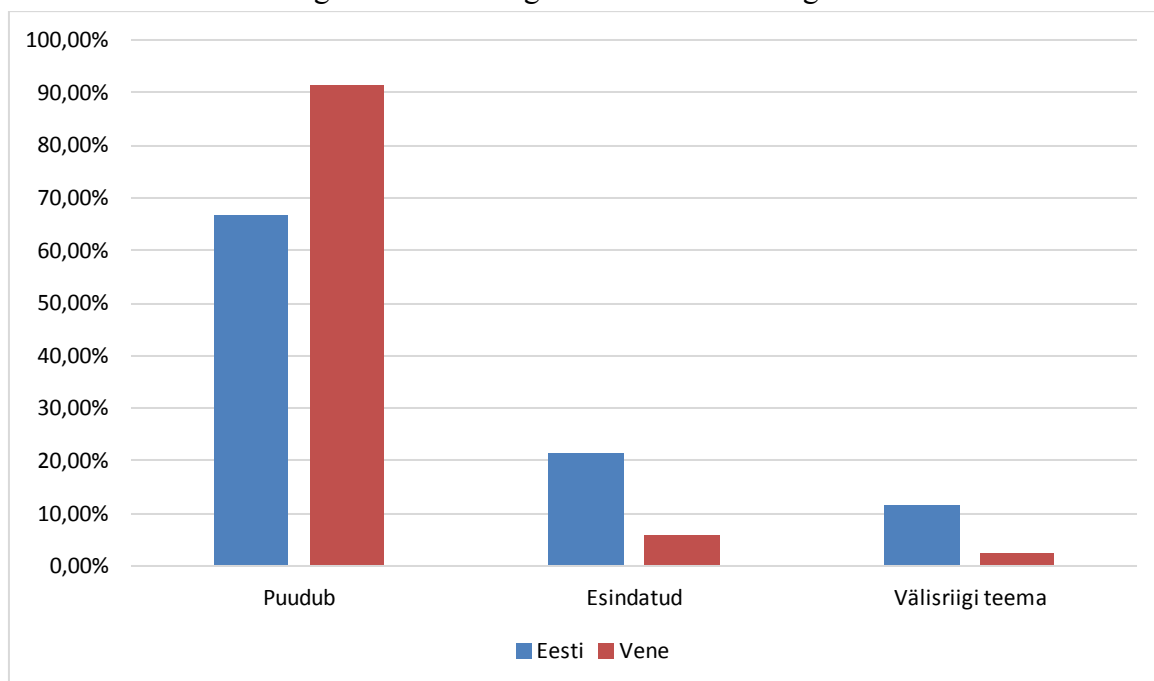
Nii eestlaste kui eestivenelaste puhul on umbes kahes kolmandikus artiklites tegemist neutraalse sõnakasutusega, eestlastel autoritel on mõnevõrra rohkem positiivset ja venekeelsetel autoritel negatiivset sõnakasutust. Näited mõnedest levinumatest negatiivsetest terminitest on järgmised: kolonisaator, pättide bande, kapiputinlane, okupandid, kremlisabarakk. Toome ka ühe negatiivse sõnakasutuse näite: “...sinne ekssovetide seltskond on nii kultuurivõimetu, et neil pole erakondi, huvisid ega ka poliitilist üksmeelt” (Langemets 2014).

Joonis 16. Teise poole vaatenurk autorite kogukonna lõikes

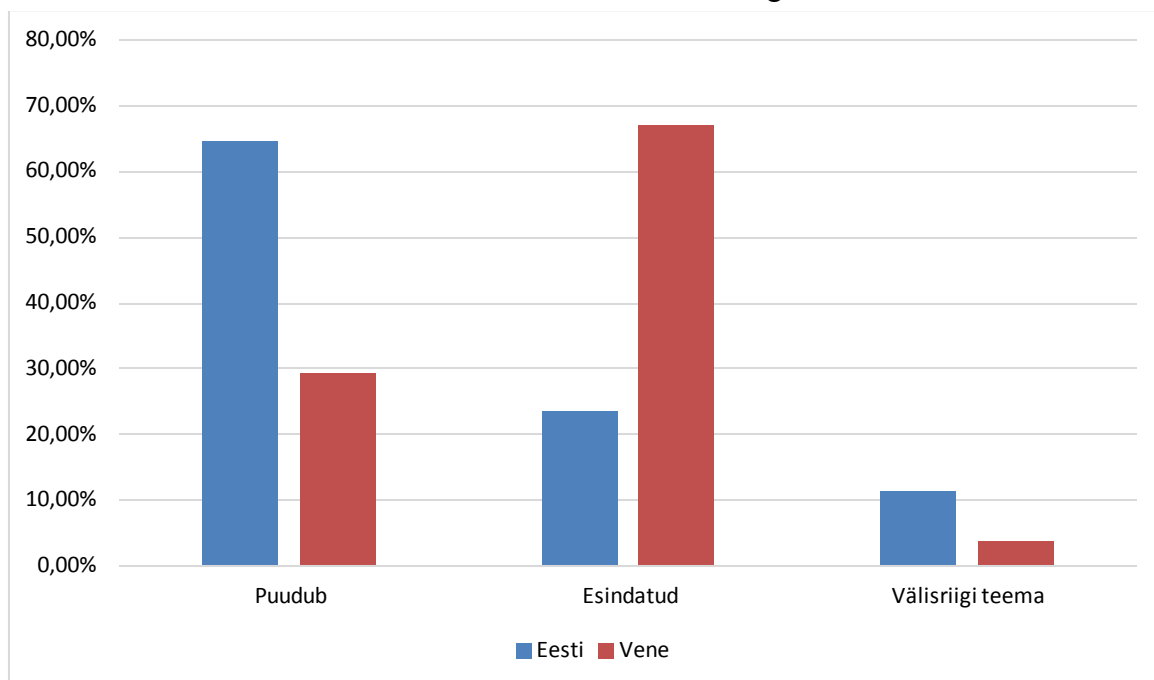
Teisepoole vaatenurk puudub umbes kahes kolmandikus eestlastest ning ühes kolmandikus eestivenelastest autorite artiklites, mis on väga oluline erinevus ning viitab eestikeelse online meedia tunduvalt suuremale tasakaalustamatusele võrreldes venekeelsega. Teise poole vaadete esindatuse tase on jagatud kaheks – sisaldab üksikuid väiteid ning sisaldab ka teise poole vaate suhteliselt terviklikku esitlust. Kui venekeelsete autorite puhul üle pooltes artiklites sisalduvad teise poole üksikud väited ning üle 10% artiklites ka teise poole vaadete terviklik esitus, siis eestlastest autorite artiklites on need numbrid vastavalt 28% ja 2%.

Joonis 17. Enamuse kõrgema staatuse õigustamine autorite kogukonna lõikes

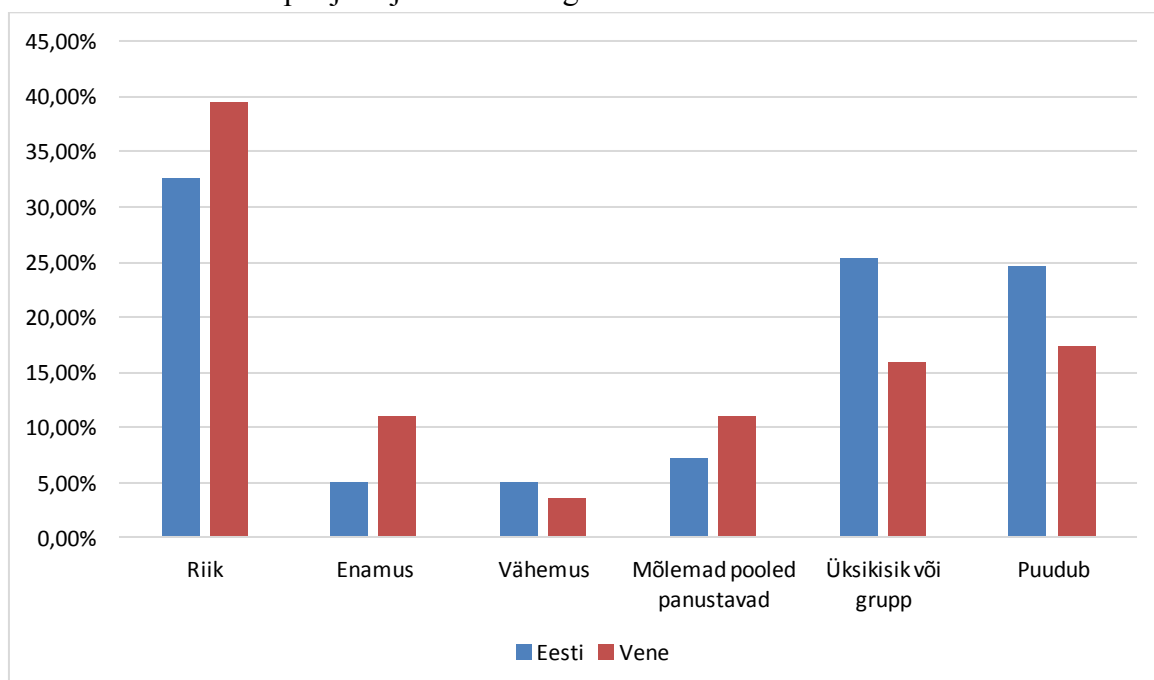
Enamuse kõrgema staatuse õigustamine on esindatud umbes neljandikus eestlastest autorite artiklites ning 7% venekeelsete autorite artiklites. Tegemist on ühe sotsiaalse välja toimeoloogikat kirjeldava tunnusega, mille kaudu on võimalik mõista rahvuslike stereotüüpide taastootmist, st. õigustamise kaudu toimub enamusgrupi poolt *status quo* legitimeerimine ning seetõttu esinebki antud tunnus enamusgrupi autorite puhul oluliselt rohkem.

Joonis 18. Vähemuse diskrimineerimise kriitika autorite kogukonna lõikes

Vähemuse diskrimineerimise kriitika on tunnus, mis täidab sotsiaalsel väljal analoogset funktsiooni võrreldes enamuse kõrgema staatuse õigustamise tunnusega, kuid vaadatuna eestivenelaste poolt, st. tegemist on ühe keskse diskursiivse strateegiaga, mille kaudu vähemusgrupp üritab oma positsiooni sotsiaalsel väljal parandada. Selles mõttes on mõisteta, et venekeelsete autorite artiklites on see tunnus esindatud oluliselt kõrgemal määral (umbes kaks kolmandikku) kui eestlastest autorite artiklites (umbes veerand).

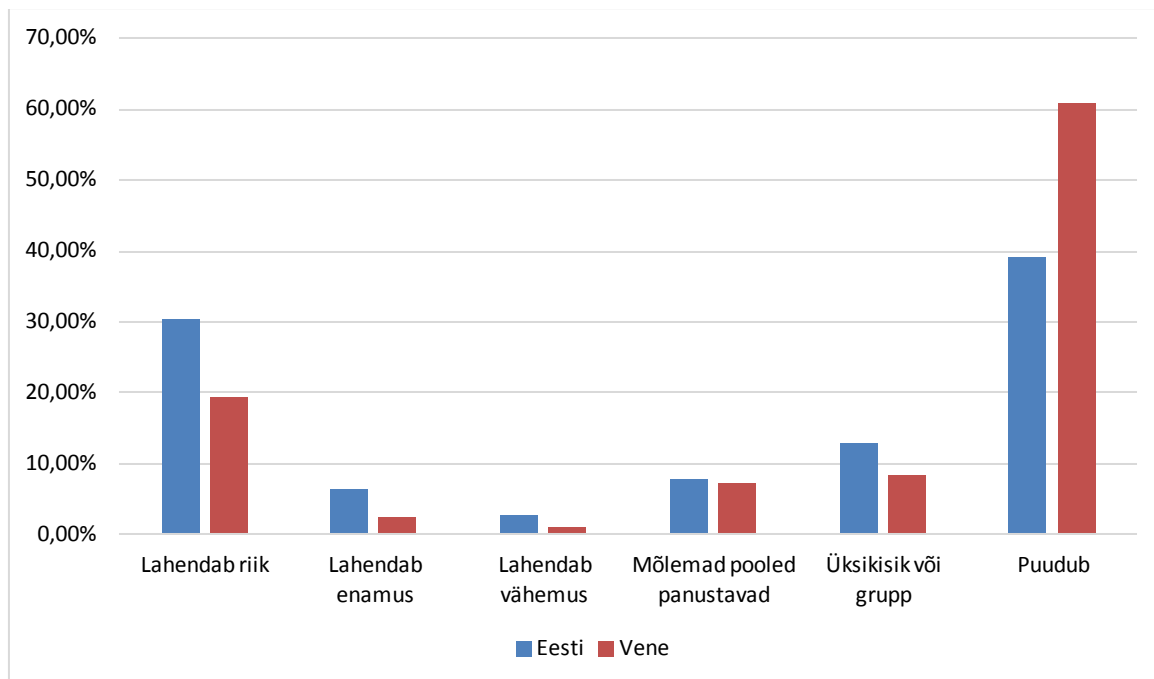
Joonis 19. Probleemi põhjustaja autorite kogukonna lõikes

Artiklites käsitletavate probleemide põhjustajana näevad nii eestlastest kui ka eestivenelastest autorid kõige sagedamini riiki, eestivenelaste puhul pea 40% artiklites ning eestlaste puhul

pea veerandis artiklites. Võrreldes enamust ja vähemust probleemi põhjustajana on iseloomulik (tuleneb toimijate subjektpositsioonist ja peegeldab sotsiaalse välja toimimise loogikat), et eestlased arvavad mõnevõrra enam, et vähemus on selles süüdi ning eestivenelased arvavad mõnevõrra rohkem, et enamus on selles süüdi.

Joonis 20. Ettepanek probleemi lahendaja osas autorite kogukonna lõikes

Kuigi venekeelsed autorid näevad rahvustevahelistes suhetes ja lõimumises probleeme enam, on nende artiklites ettepanekuid probleemide lahendamiseks vähem võrreldes eestlastest autorite artiklitega. Kui venelastest autoritel puudub ettepanek probleemi lahendaja osas pea kahes kolmandikus artiklites, siis eestlaste puhul jääb see protsent alla neljakümne.

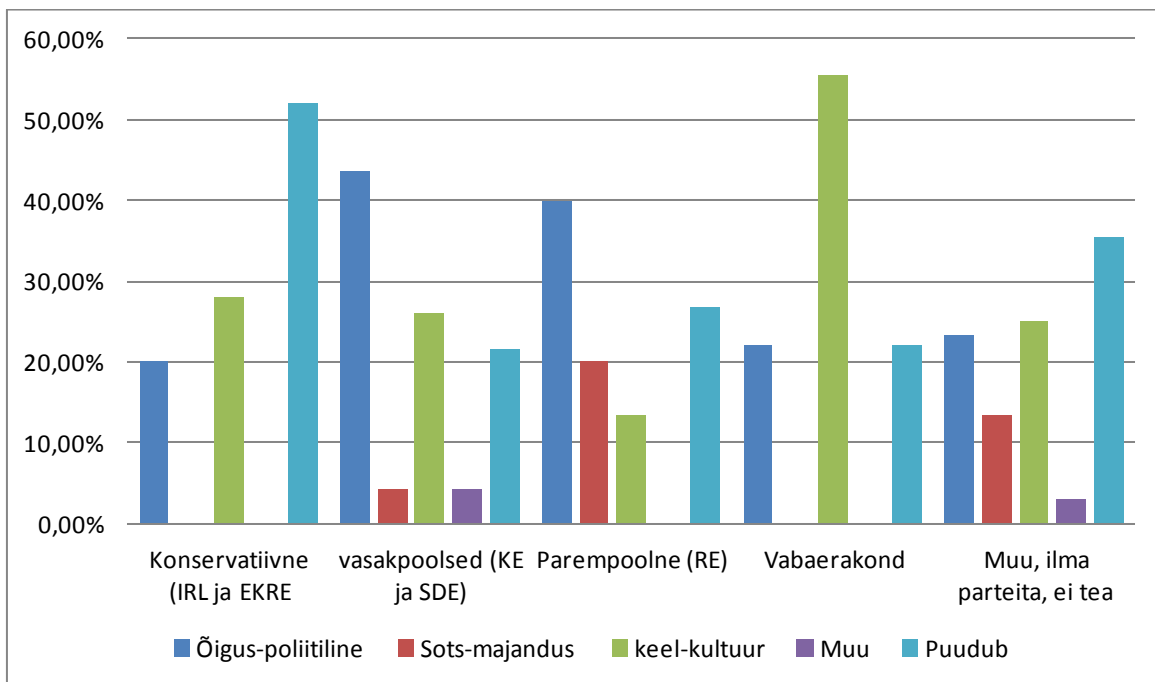
3.3. OLULISEMAD TULEMUSED AUTORITE ERAKONNA LÕIKES

Monitooringute tulemuste analüüs näitab, et online meedia on oluline kanal ka erakondade poliitiliste diskursuste esitamisel. Tervikuna võib öelda, et allpoolt toodud numbrid vastavad väga hästi toimijate subjektpositsioonile sotsiaalsel väljal, kus parempoolsed ja konservatiivsed erakonnad positsioneerivad end eelkõige enamusrühmi huvide esindajana ning vasakpoolsed üritavad kaasata ka vähemusrühmi. Seega on online meedia oluline poliitikaareen, milles erakonnad väljendavad oma eelistusi ning taastoodavad võimusuhteid, mille üheks oluliseks instrumendiks on rahvuslike stereotüüpide taastootmine.

Eelnevad uuringud näitavad, et mida politiseeritumad rahvussuhted ühiskonnas on, seda enam saavad sellega seotud diskursused osaks ka võimussuhte kujundamisest ja taastootmisest. Samas tuleb lisada, et rahvussuhte politiseeritus ja võimuvõitlus ei ole demokraatlikus ühiskonnas kõrvalekalle normist, vaid loomulik osa poliitika toimimisest. Seega tuleb ka rahvuslike stereotüüpe näha mitte lihtsalt hälbena, vaid teatud mõttes paratamatu ühiskondliku nähtusena. Samas annab stereotüüpide poliitilise ärakasutamise monitoorimine

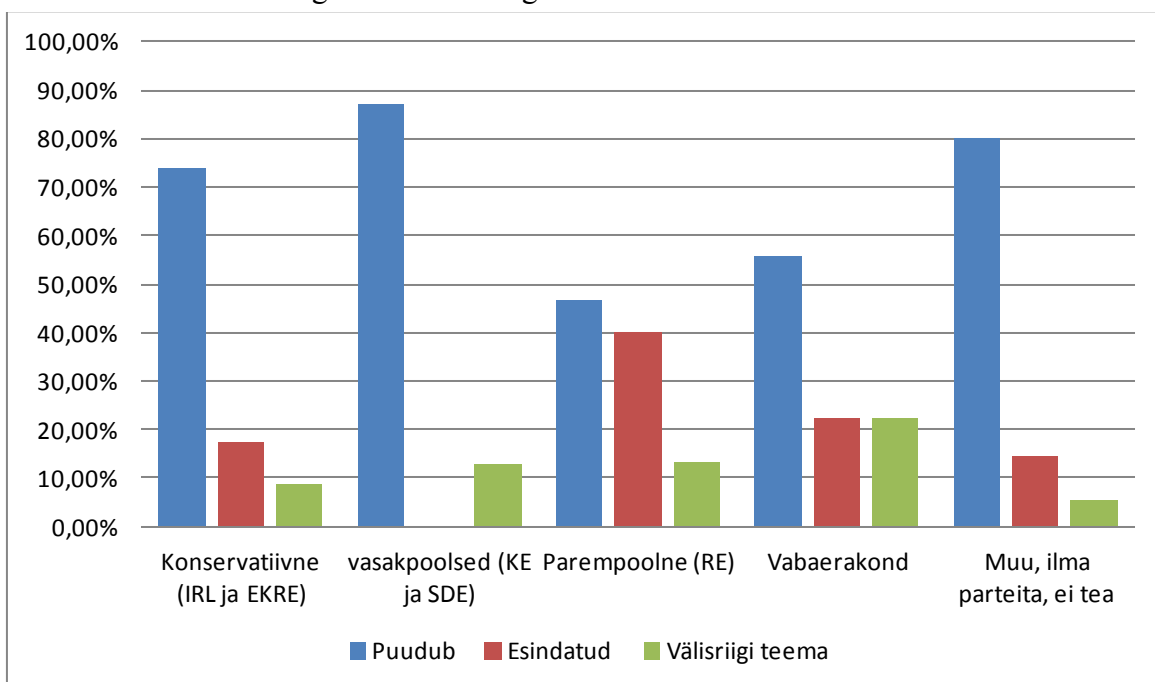
ja uurimine võimaluse ühiskonna toimemehhanisme paremini teadvustada ning selle alusel võimaluste piires ka suunata.

Joonis 21. Lõimumisvaldkond autorite erakonna lõikes

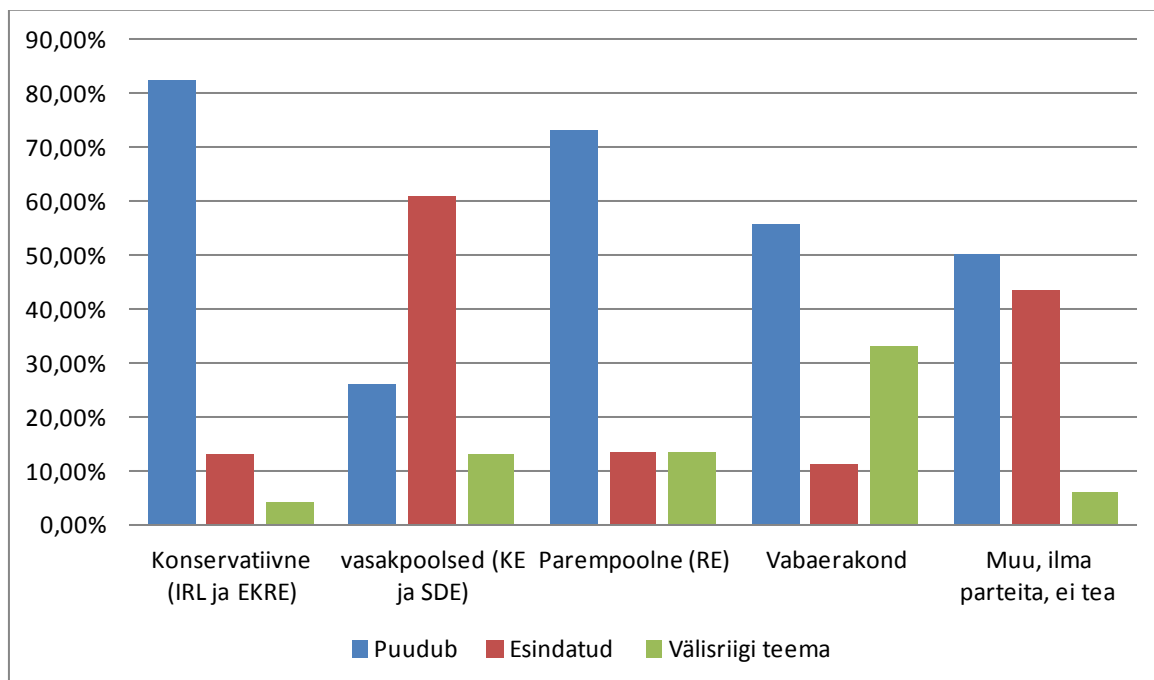
Nagu öeldud, vasakpoolsed parteid defineerivad end sotsiaalsel väljal sageli vähemuste õiguste kaitsjana. Mõnevõrra peegeldab seda antud joonisel asjaolu, et neil on ainsana kaetud kõik lõimumisvaldkonnad, kusjuures õiguslik-poliitiline valdkond on kaetud oluliselt tugevamalt võrreldes konservatiivsete erakondadega ning keelelis-kultuuriline valdkond võrreldes parempoolsete erakondadega.

Joonis 22. Enamuse kõrgema staatuse õigustamine autorite erakonna lõikes

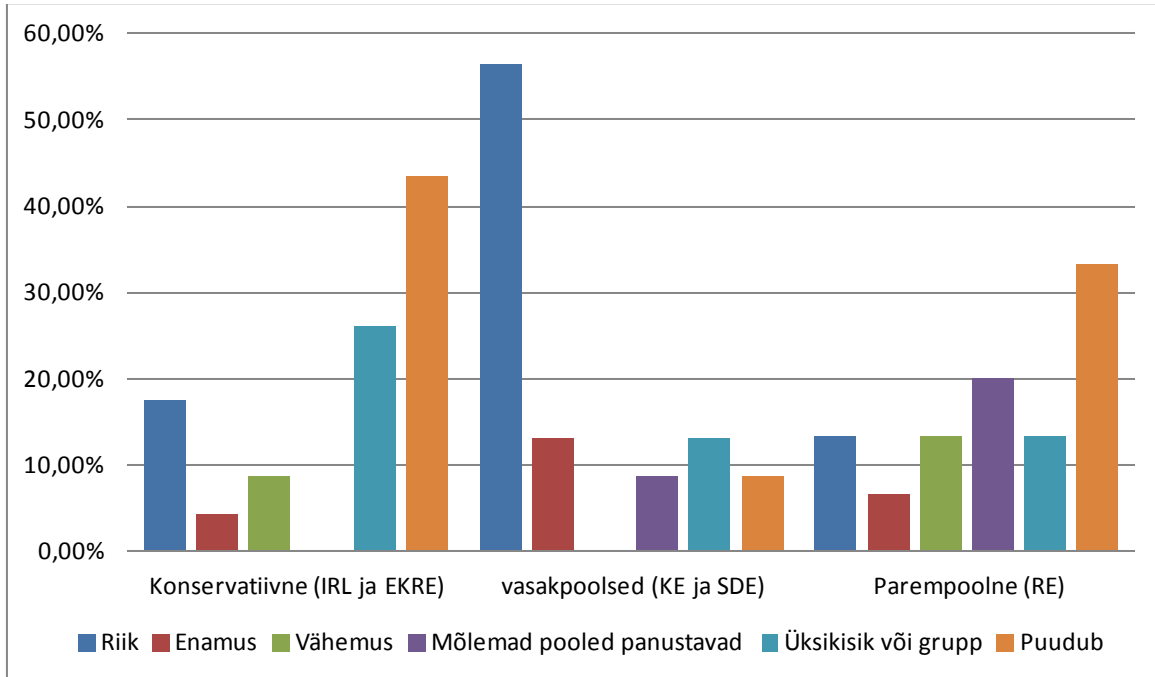
Enamuse kõrgema staatuse õigustamine puudub vasakpoolsete erakondade autorite artiklites täielikult, mis kinnitab teoreetilist väidet nende poliitilise väljapositsiooni seotusest vähemuste huvide esindamisega. Mõnevõrra üllatav on antud joonisel asjaolu, et konservatiivsete parteide meediadiskursuses oli aastal 2014 enamuse kõrgema staatuse õigustamine vähem esindatud võrreldes Reformierakonnaga, sest traditsiooniliselt on see olnud just nende võimuinstrument.

Joonis 23. Vähemuse diskrimineerimise kriitika autorite erakonna lõikes

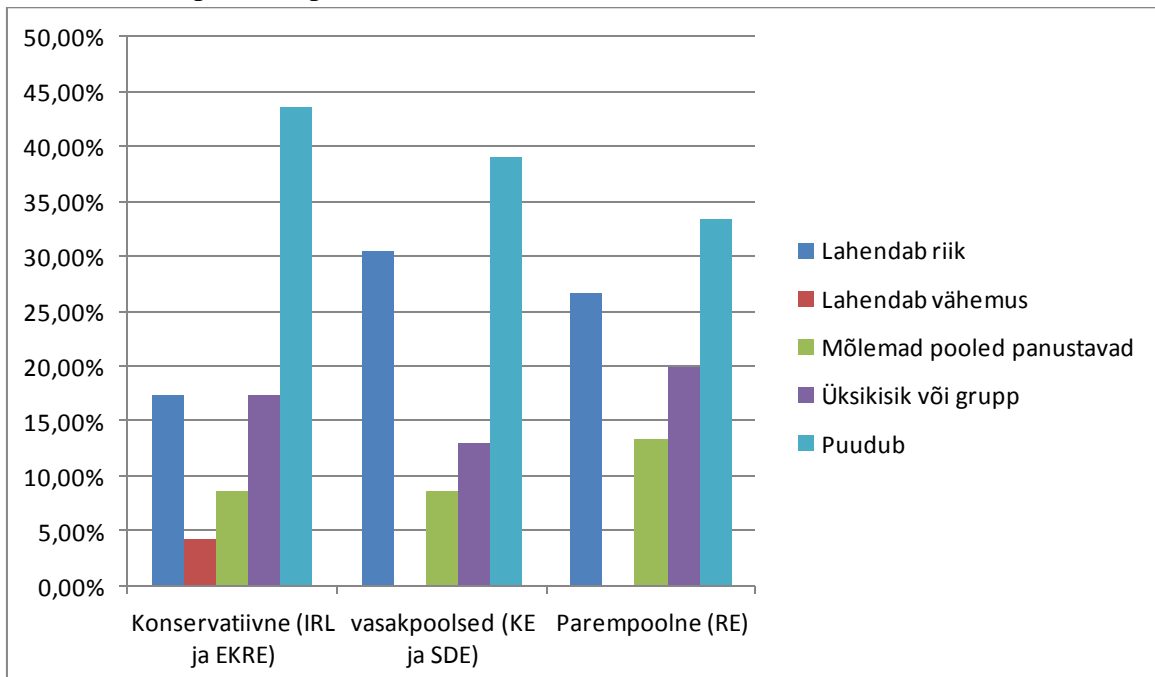
Joonis toob esile, et kui vasakpoolsetel parteidel on vähemuste diskrimineerimise kriitika esindatud peaaegu kolmandikus artiklites, siis kõigil teistel poliitilistel jõududel jääb see alla 15%, mis vastab mõlema poole subjektipositsioonile sotsiaalsel väljal ja kujutab endast strateegiat oma väljapositsiooni legitimeerimisel.

Joonis 24. Probleemi põhjustaja autorite erakonna lõikes

Ka probleemi põhjustaja puhul on tegemist väga iseloomuliku tulemusega, mis peegeldab toimijate väljapositsiooni - kui vasakpoolsete autorite artiklite puhul on probleemide põhjustajaks valdavalt riik, siis teiste poliitiliste jõudude autoritel nii selget eelistust ei ole. Eesti valitsuskoalitsioonides on läbi aegade juhtiv roll olnud parempoolsetel parteidel ning antud tulemus peegeldab vasakpoolsete parteide autorite kriitikat parempoolsete valitsuste rahvuspoliitika suhtes, mis on osa nende eesmärgist parandada oma võimupositsiooni.

Joonis 25. Ettepanekud probleemi lahendamiseks autori erakonna lõikes

Umbes 40% artiklites probleemi lahendaja käsitus puudub, ülejäänud artiklites domineerib lahendajana riik. On iseloomulik, et kõige enam näevad riigil probleemide lahendaja rolli

vasakpoolsed erakonnad, kuivõrd nende seisukohalt on just riik probleemide põhjustaja. Seega võib öelda, et antud monitooringus aluseks võetud narratiivse skeemi meetod annab võimaluse rahvussuhetega seotud erinevate teemade omavaheliseks seostamiseks ja sotsiaalsete nähtuste terviklikumaks mõistmiseks.

KOKKUVÕTE JA SOOVITUSED

Antud monitooring jaotas rahvuslikud stereotüübid nende tugevusastme lõikes nelja gruppi: vihakõne, tugevad stereotüübid, vaevu hoomatavad stereotüübid ning nn. 'vähemuspimedus'. Saadud tulemused kinnitavad, et vihakõnet ning tugevaid stereotüüpe, milles kasutatakse otseselt teist poolt solvavaid sõnu ja mõttestruktuuri, esines Eesti peavoolu online meedias aastal 2014 suhteliselt vähe (umbes kuuendikus artiklites). Samas on vaevumärgatavad stereotüübid ja 'vähemuspimedus' väga oluline osa Eesti online meediamaastikust – näiteks umbes 60% artiklites puudub nõ. teise poole vaatenurga esitus, mis tähendab seda, et rahvussuhteid nähakse nendes artiklites vaid ühe poole vaatevinklist.

Käesolev monitooring käsitleb rahvuslikke stereotüüpe mitte puhtpsühholoogilise nähtusena, mille puhul nähakse neid kõrvalekaldena aktsepteeritud normist, vaid toob esile, et teatud mõttes on rahvuslikud stereotüübid üks osa ühiskonna ja poliitika normaalsest toimimisest, taastootes kultuuridevahelisi piire. Kultuuridevaheliste piiride konstrueerimine täidab kahte põhifunktsiooni – ühelt poolt 'meie' ja 'nende' eristamine, teiselt poolt ühendamine. Kumbki funktsioon ei ole hea või halb iseenesest, vaid teatud sotsiaalses kontekstis. Samas mõjub rahvuslike piiride ülemäärane rõhutamine negatiivselt ühiskonna kui terviku sidususele ja stabiilsusele. Seepärast on võitlus rahvuslike piire rõhutavate stereotüüpidega oluline element paljurahvuseliste riikide lõimumisalasises tegevuses.

Stereotüüpide taastootmine on eriti iseloomulik ühiskondlike suhete muutuste perioodidel, mil suureneb surve seniste kultuuridevaheliste piiride tüüpi muutmiseks – mida suurem selline surve on, seda tugevamalt stereotüüpide taastootmise kaudu seniseid kultuuridevahelisi piire reeglina kaitstakse. Seega on stereotüüpide taastootmine mitte ainult individuaalne ja puhtpsühholoogiline nähtus, vaid eelkõige sotsiaalne nähtus, mis täidab gruppidevahelistes suhetes objektiivseid sotsiaalseid funktsioone.

Selles kontekstis ongi oluline analüüsida neid sotsiaalseid suhteid, mille raames stereotüüpe reeglina taastoodetakse. Rahvuslike stereotüüpide monitooring annab võimaluse avada stereotüüpide taastootmine sotsiaalseid mehhanisme, mis on oluline informatsioon rahvustevaheliste probleemide olemuse teadvustamiseks ning vastumeetmete kavandamiseks. Antud monitooringu meetodika ning andmekogumise käigus saadud tulemused lubavad teha järeldusi põhiliste sotsiaalsete mehhanismide kohta rahvuslike stereotüüpide taastootmises Eesti online meedias:

- 1) milline on stereotüüpide tekkemehhanism ja sotsiaalne funktsioon gruppidevahelistes suhetes?
- 2) mis tüüpi rahvuslike stereotüüpe erinevad toimijad väljendavad ning milliste gruppidevaheliste suhetega need seonduvad?
- 3) mis tüüpi stereotüübid erinevates lõimumisvaldkondades reeglina levivad ning missuguste toimijatega seoses need väljendavad?

- 4) millistele sihtgruppidele tuleks lõimumispoliitikas ühiskonna sallivuse suurendamisel keskenduda, st, kelle ja mis tüüpi rahvustevahelisi kontakte ja koolitusi toetada, kellele ja milliseid telesaateid teha, jne.

Rahvuslike stereotüüpide taastootmist analüüsiti antud meediamonitooringus kahe dimensiooni lõikes, mille raames eeldati erinevate subjektipositsioonide nõ. ideaaltüüpiliste narratiivide vastandumist. Esimene dimensiooni sisuks on enamusgrupi kõrgema staatuse õigustamine versus rahvuspõhise diskrimineerimise kriitika – esimene on omane enamusgrupi väljapositsioonile, teine aga vähemusgrupi väljapositsioonile. Tulemuste analüüsi näitab, et enamuse kõrgema staatuse õigustamine sisaldub umbes kuuendikus kogu valimi artiklites, mille enamus autorid on eestlased ning rahvuspõhise diskrimineerimise kriitika sisaldub umbes 40% artiklites, mille enamus autoreid on eestivenelased.

Teine rahvuslike stereotüüpide taastootmise keskne dimensioon antud uuringus on seotud rahvussuhete probleemide põhjuste ja nende ületamise nägemisega. Me eeldasime, et enamusgrupi subjektipositsiooni seisukohalt on probleemide põhjuseks reeglina vähemus ise ning seega ka nende ületamine eeldab vähemuste endi panustamist. Vähemusgrupi subjektipositsiooni seisukohalt on olukord monitooringus aluseks võetud teooria seisukohalt vastupidine. Tulemused suures plaanis kinnitavad seda hüpoteesi – näiteks vähemusgrupi autorid peavad üle 50% artiklites rahvussuhetes eksisteerivate probleemide põhjustajaks kas riiki või enamusgruppi. Oluline tulemus lõimumise seisukohalt laiemas plaanis on see, et rahvussuhetes esinevate probleemide lahendamise osas puuduvad igasugused ideed pea kahe kolmandikus venekeelse taustaga autorite artiklites ja umbes 40% eestlastest autorite artiklites, mis viitab, et umbes pooltes rahvussuhetele pühendatud artiklites on tegemist vastastikuse positsioneerimisega (mis on stereotüüpide taastootmise allikas), mitte aga konstruktiivse dialoogiga.

Seega, tervikuna kinnitab antud meedia monitooring, et online meedia kujutab endast muuhulgas poliitilise ja sotsiaalse võitluse välja, millel osalevad nii erinevad sotsiaalsed grupid kui ka parteid, kes kasutavad stereotüüpe oma väljapositsiooni legitimeerimiseks. Samas on mahu poolest umbes samas ulatuses esindatud sellised rahvussuhetele pühendatud arvamuskirjed, mida iseloomustab pigem konstruktiivne ja pragmaatiline joon ning milles rahvussuhteid nähakse pigem ühiskonna kui terviku stabiilsuse ja arenguhuvide seisukohalt. Mõned enamlevinud diskursused, mis väljendavad kultuuridevaheliste piiride ületamist 'teise' tunnustamise võtmes on järgmised:

- tuleb mõista ja toetada arusaamist, et ei ole olemas ühte ainuõiget ajalugu ja kultuuri;
- tuleb edendada psühholoogiliselt ja sotsiaalselt tugeva riigiidentiteediga ühtset Eestit;
- rahvusliku rikkuse kasv ning sallivus ja isikuvabadused on omavahel seotud;
- tuleb leida vormel, mille raames „meie” hulka kuuluvaks loetakse kõik Eesti inimesed;
- avaliku informatsiooni esitamine on oluline ka vene keeles, st. inimestega tuleb rääkida keeles, mida nad kõige paremini mõistavad – nende emakeeles;
- pole vaja kanaleid sulgeda, festivale boikottida, rahvusi ja automarke vihata, vaid tuleb püüda mõista, miks teised mõistavad asju teistmoodi kui meie;

- sündmuste tõlgendamisel tuleks võtta arvesse mõlema poole seisukohad;

Õeldu illustreerimiseks toome mõned 'teise' tunnustamise konkreetset näited andmebaasi kuuluvatest artiklitest:

„Kas ootame, et kõik 191 Eesti vabariigis elava rahva esindajat muutuksid «eestlasteks»? Eesti Vabariigis elades on elementaarne mõista eesti keelt ja suhelda riigikeeles, kuid see ei tähenda, et muutuksid igale kultuurile omased sajandeid juurdunud traditsioonid. Ei soovi ju eestlanegi muutuda lihtsalt ühetaoliseks standardseks eurooplaseks [...] (Randjärv 2014).

“Inimestel tuleb lasta olla sellised, nagu nad tahavad olla [...] Nad peavad tundma, et neid ei kasvata kogu aeg ümber, vaid nad saavad olla need, kes nad juurtelt ja hingelt on. Vägisi armsaks ei saa. Mida rohkem on survet ja sundi, seda rohkem on vastureaktsiooni.” (Randjärv 2014).

„Muukeelse ja eestikeelse kogukonna lõhet põhjendatakse tihti minevikusündmustega. Traditsioonid, esivanemate arvamus ning rahvuse ajalugu on ka minu jaoks olulised. Siiski peame arvestama sellega, et ega meie kõrval elavad muulased ei küüditanud meie esivanemaid, nemad ei okupeerinud Eestit ega mobiliseerinud esiisaid. [...] Stereotüübid on kerged tekkima. Ida-Virumaalt pärit heledapäise ning siniste silmadega tüdrukuna olen nendega ka ise kokku puutunud. [...] Ärgem sildistagem inimesi.” (Roone 2014).

Toodud näited kinnitavad, et tegelikkuses eksisteerivad negatiivseid nähtusi ei seostata ainult 'teise' rahvusgrupiga, vaid enesekriitiliselt positsioonilt on hakatud hindama ka oma rahvusgrupi liikmeid. See kujutab endast dialoogilist lähenemist, mida lõimumisalastes projektides tulekski toetada. Kuigi Eesti peamised online meediakanalid on eraomandis ning riigi võimalused meedia sisu mõjutada on piiratud, on siiski olemas nii teatud formaalsed kui ka mitteformaalsed vahendid vastastikuse sallivuse edendamiseks meediatekstides. Viimaste hulka kuuluvad näiteks ühiskonnas üldkehtivad normid ja väärtused (muuhulgas ka poliitiline korrektsus), mis mõistavad hukka 'teise' stereotüpiseerimise. Rahvustega seotud stereotüüpide vastu võitlemise kontekstis on oluline just selliste väärtuste edendamine, mis tähtsustavad ühiskonna kultuurilist mitmekesisust ning erinevate kultuuride võrdsust.

Nimetatud väärtuste edendamist riigipoolses lõimumisalases tegevuses tuleks käsitleda mitte imerohuna stereotüüpide taastootmise ärahoidmisel sotsiaalsetes ja poliitilistes suhetes, vaid stereotüpiseerimisele vastanduva väljapositsiooni tugevdamisena Eesti ühiskonnas. On ebareaalne loota, et sotsiaalsed või poliitilised toimijad loobuvad oma väljapositsiooni legitimeerimisest vastastikuste stereotüüpide taastootmise kaudu, sest see on osa ühiskonna ning vastavate gruppide ja indiviidide kohanemisest konfliktsete keskkonnatingimustega. Samas on seda võimalik tasakaalustada sellise subjektipositsiooni tugevdamise kaudu sotsiaalsel väljal, mis seab stereotüüpide taastootmise kahtluse alla, tuues esile nende tekkemehhanismi ja funktsioonid.

Kirjeldatud ideest lähtuvalt võiks lõimumisalases tegevuses toetada näiteks sellised televisiooni jutusaateid, mis on üles ehitatud ühelt poolt enamuse domineeriva positsiooni

õigustamise ning teiselt poolt vähemuse diskrimineerimise kriitika dekonstrueerimisele. Sellise jutusaate eesmärk oleks mitte lihtsalt rahvussuhetest rääkimine ja teise poole ärakuulamine, vaid uut tüüpi teemapüstituste ja argumentide sissekodeerimine saate formaati, mis seavad ühe poole privileegide õigustamise ja teise poole ohvrimentaliteedi kultiveerimise kahtluse alla, näidates ära nende sotsiaalsed ja poliitilised funktsioonid vastava väljapositsiooni legitimeerimisel. Antud monitooringus esiletoodud stereotüüpide taastootmise mehhanismide arvestamine võimaldaksidki selliseid jutusaadete formaate konstrueerida. Need põhinevad ideele, et stereotüüpidega tuleb võidelda mitte niivõrd teavitustegevusena nende halvakskuulutamise kaudu, kuivõrd konkreetnes sotsiaalses praktikas (mida ka jutusaade endast kujutab) dekonstrueerimise kaudu. Dekonstrueerimise kaudu loodud stereotüüpidele vastanduva väljapositsiooni tugevdamine muudab mitte niivõrd indiviidi ennast, kuivõrd sotsiaalset välja ja selle raames eristunud subjektpositsioonide vastastikuseid suhteid. Alles selline seniste suhete süsteemi paigaltnihutamine võib luua uue olukorra, kus olemasolevate stereotüüpide taastootmine võib osutada toimijatele pigem kahjulikuks. Teisiti öeldes seisneb siinne soovitus keskenduda lõimumisalasest tegevuses mitte ainult tagajärgedele (meedias väljendatavatele stereotüüpidele negatiivse hinnangu andmine), vaid ka põhjustele (sotsiaalsed suhted, mis on stereotüüpide aluseks).

Formaalsete vahendite hulka vastastikuse sallivuse edendamisel kuulub aga eelkõige õiguslik regulatsioon (näiteks võrdse kohtlemise seadus), mis keelab vihakõne ja diskrimineerimise, samuti ajakirjanduseetika koodeksid. Riigi poolt on oluline sallivuse ja kultuuridevahelise kompetentsi edendamine ka haridussüsteemis ning erinevate rahvuste omavahelises suhtluses. Näiteks võiks luua kodanikeühendusi koondava regulaarselt kooskäiva foorumi, kus meediainimesed ning sihtrühmade esindajad saaksid arutada rahvuslike stereotüüpide tõkestamise võimalusi. See on muuhulgas küsimus ka elementaarsest meediakirjaoskusest, mille põhimõtete hulka kuulub näiteks meediaartiklites esitatud seisukohtade kontekstualiseerimine ning 'teise' rahvusgrupi esindajate nõ. inimlikustamine. Hea sissejuhatuseks selles võtmes võib tuua järgmise Heiki Kripsi mõtte, mis sisaldub antud monitooringu andmebaasis olevas artiklis (Krips 2014): „*On vajalik ikka ja jälle korrata, et vene rahvus pole parem kui eesti ja eesti rahvus pole parem kui vene oma. Vajalik on ka sellest rääkimine ja kirjutamine, et enese paremaks pidamine viib usaldamatuse ja vaenuni.*“

VIITED

- P. Bourdieu, *In Other Words*, Stanford University Press 1990
- P. Bourdieu, *Praktilised põhjused*, kirjastus Tänapäev 2003.
- J. Bruner, *Acts of Meaning*, Harvard University Press 1990.
- DIMA 2015 – Norra Uurimisfondi finantseeritud projekt 'Determinants of Inclusive Migrant Acculturation' (EMP138).
- M. Emirbayern, Manifesto for a Relational Sociology, *The American Journal of Sociology*, Vol. 103 (2), 1997, pp. 281-317.
- H. Krips, Venemaa tegusid ajendab NSVL lagunemisest tingitud alaväärsuskompleks, *Postimees*, 20. Märts, 2014.
- A. Langemets, Kes peab kellega integreeruma?, *Postimees*, 20. November, 2014.
- L. Randjärv, „Miks integratsioon kuhugi ei vii?“, *Postimees*, 13. Mai, 2014.
- S. Reicher, Rethinking the paradigm of prejudice, *South African Journal of Psychology*, vol. 37 (4), 2007, pp. 820-834.
- P. Ricoeur, *Narrative and Time*, University of Chicago Press 1980.
- M-L. Roone, „Miks venekeelsed noored Eestist ära lähevad?“, *Postimees*, 24. Jaanuar, 2014.
- T. R. Sarbin, *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*, Praeger 1986.
- R. Vetik ja S. Ivanov, „Sümboolne võim Eesti etnopolitikas“. *Riigikogu Toimetised*, nr. 7. Tallinn: Riigikogu Kantselei, 2013, lk. 131–141.
- A. Wildavsky, Choosing Preferences by Constructing Institutions: A Cultural Theory of Preference Formation, *American Political Science Review*, vol. 81 (1), 1987, pp. 3-22.